

PAPER DETAILS

TITLE: agatay Türkçesinin Son Dönemine Ait Bir Hikye: Ksim'in Chd-nme'si

AUTHORS: Muhammet Rasit ztrk

PAGES: 177-236

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3841817>

ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN SON DÖNEMİNE AİT BİR HİKÂYE: KÂSİM'İN CÜHÛD-NÂME'Sİ

Muhammet Raşit ÖZTÜRK*

Öz: 15-20. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin doğusunda yaşayan Kuzey ve Doğu Türklüğünün edebî dili olarak sıklıkla kullanılan Çağatay Türkçesi (Doğu Türkçesi), Eski Anadolu Türkçesiyle birlikte en fazla eser verilen tarihî Türk lehçelerindendir. Bu dönemde pek çok müellif tarafından muhtelif türlerde eserler kaleme alınmış, İslami hassasiyetin getirdiği sorumlulukla dinî mahiyet taşıyan eserlerin telif ve tercümesine de önem verilmiştir. Çağatay Türkçesi döneminde yazılmış olan dinî eserlerden birisi de Kâsım'ın Cühûd-nâme'sidir. 45 dörtlükten oluşan ve Yahudi bir çocuğun Hz. Muhammed'e duyduğu sevgiyi anlatan Cühûd-nâme, "Şems-i Âsî" mahlasını kullanan Yesevi şeyhi Şemseddin Özgendi tarafından kaleme alınmış olan Kısas-i Kudek-nâme'nin yeniden tertibi görünümündedir. Kâsım, eseri nazım birimi ve söz varlığı açısından farklılaştırmış, eserin başına ve sonuna yaptığı eklemelerle esere telif niteliği kazandırmıştır. Cühûd-nâme'nin Türkiye, Özbekistan ve Almanya'daki kütüphanelerde dört nüshası mevcuttur. Türkiye'deki nüsha Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesinde "24583" numarayla kayıtlıdır. Eserin Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde "3142-II" ve "3680-II" numaralarla kayıtlı iki nüshası daha mevcuttur. Almanya'da bulunan nüsha ise Berlin Devlet Kütüphanesinde "Ms.or.oct. 1723" arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu çalışmada Kâsım'ın Cühûd-nâme'sinin Türkiye ve Özbekistan'da bulunan üç nüshası tenkitli olarak incelenmiş, çalışma sonunda ortaya çıkan metin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metnin dikkat çeken dil hususiyetleri dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuna gramatikal dizin ve tenkitli metinde kullanılan nüshaların tıpkıbasımları da eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çağatay Türkçesi, Kâsım, Şems-i Âsî, Cühûd-nâme, Hz. Muhammed

A Story from the Last Period of Chagatai Turkish: Kasim's Cuhud-name

Abstract: Chagatai Turkish (Eastern Turkish), which was frequently used as the literary language of Northern and Eastern Turks living east of the Caspian Sea between the 15th and 20th centuries, is one of the historical Turkish dialects with the highest number of Works along with Old Anatolian Turkish. In this period, many authors wrote works in various genres and with the responsibility of Islamic sensitivity, the writing and translation of religious works were also given importance. One of the religious works written in this period is Kasim's Cuhud-name. Cuhud-name consists of 45 quatrains and describes the passion of a Jewish boy for the Prophet Muhammed. The work is a different version of the Kısas-i Kudek-name written by the Yesevi sheikh Semseddin Özgendi, who

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/Türkiye, e-posta: muhammet.ozturk@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0644-1336.

used the pseudonym “Sems-i Asi”. Kasim differentiated the work in terms of verse unit and vocabulary and made it his own with his additions. There are four copies of the Cuhud name in Turkey, Uzbekistan and Germany. The copy in Turkey is registered in Kutahya Municipality Mustafa Yesil Library under the number “24583”. There are two copies of the manuscript in Ebu Reyhan El-Biruni Manuscript Library under the numbers “3142-II”-and-“3680-II”. The copy in Germany is registered in the Berlin State Library under the number “Ms.or.oct. 1723”. In this study, three copies of Kasim’s Cuhud name in Turkey and Uzbekistan were analysed and translated into Turkey Turkish. In addition, the remarkable linguistic features of the text have been tried to be presented to the attention. A grammatical index and facsimiles of the copies are also included at the end of the study.

Keywords: Çağatay Turkish, Kasim, Sems-i Asi, Cuhud-name, Prophet Muhammad

Giriş

Hazar Denizi’nin doğusunda yaşayan Müslüman Kuzey ve Doğu Türklüğü, 15. yüzyılın ilk yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar Türk dili literatüründe bilinen adıyla Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmıştır (Ercilasun, 2009, s. 400). Eski Türkçe çizgisinde gelişme gösteren ve Karahanlı ile Harezmi edebî dillerinin devamı olarak bilhassa Timurluların (1405-1506) hâkimiyet kurduğu bölgelerde varlığını sürdüren Çağatay Türkçesi, Alî Şîr Nevâyî’nin eserleriyle birlikte klasik şeklini almış (Eckmann, 2013, s. 9), 20. yüzyılın başlarına dek kullanılmış ve yerini çağdaş mirasçıları olan Yeni Uygur Türkçesi ile Özbek Türkçesine bırakmıştır. Çağatay Türkçesi teriminin 15-20. yüzyıllar arasındaki Kuzey ve Doğu Türklüğünün edebî dilini ifade ettiği aşîkârdır. Zira Nevâyî, *Muhâkemetü’l-Lugateyn*’inde kendi dilini “Türk tili (Türkçe)” olarak adlandırmış¹, yaşadığı çağın edebî dilini ifade etmek için ise *Mizânü’l-Evzân*’ında “Çağatay lafzı” tabirini kullanmıştır². Benzer şekilde Ebulgâzî Bahadır Han da *Şecere-i Terâkime*³ ve *Şecere-i Türk*⁴ adlı eserlerinde döneminin dili için “Türkâne, Türkî, Türk

¹ “Ammâ Sart ulusunıng erzâlidin eşrâfiğaça ve ‘âmîsidin dânişmendîğaça hîç kayısı **Türk tili** bile teküllüm kıla almaslar ve tekellüm kılğanıng ma’nâsın hem bilmesler.” (Ama Sart halkının en aşağısından en ileri gelenine, ümmisinden bilginine kadar hiçbir **Türk dili** ile konuşamaz, söylenilenin manasını da anlamaz.) (Alî Şîr Nevâyî, 1996, s. 169 ve 203-204).

² “Türk tili bile kalem sürdüm ve her niçük kâ’idede kim ma’nî ebkârîğa zîb ü ârâyış körgüzüp irdiler, **Çağatay lafzı** bile rakam urdum.” (Türk dili ile kalem oynatarak yazdım ve hangi kaideye mana güzellerini süslemişlerse **Çağatay sözleri** ile ben de süsledim.) (Alî Şîr Nevâyî, 2015, s. 11 ve 67).

³ “Barça bilîğ kim bizdin burun **Türkî** târîh aytkanlar ‘Arabî luğatlarını koşup tururlar ve Fârsîni hem koşup tururlarve **Türkîni** hem seci’ kılıp tururlar özlerinin hünelerlin ve üstâdlıklarını halkğa ma’lûm kılmak için. Biz munların heç kaysısını kılmaduk, anıñ için kim bu kitâbnı okuğuçı ve tıñlağuçı elbette Türk bolğusı turur. Pes Türklerge **Türkâne** aytmak kerek tâ olarnıñ barçası fehm kılğaylar. Bizniñ aytğan sözümüzni bilmeseler andın ne hâşıl!” (Bizden önce **Türkçe** tarih anlatanların, halka hünelerlini ve üstâdlıklarını göstermek için Arapça ve Farsça sözcükler kattıklarını, **Türkçe** seci yaptıklarını hepiniz bilin. Bu kitabı okuyan ve dinleyen Türklere **Türkçe** söylemek gerekir. Bizim söylediğimiz sözü anlamazlarsa onun ne faydası olur!) (Ebulgazi Bahadır Han, 2020, s. 105 ve 216).

⁴ “Bu târîhni yahşı ve yaman barçaları bilsün tēp **Türkî tili** birlen aytdum. **Türkîni** hem andağ aytıp-men kim beş yaşar oğlan tüşünür ve bir kelime **Çağatay Türkîsidin** ve Farsîdin ve ‘Arabîdin koşmay-men rüşen bolsun tēp.” (Bu tarihi iyi ve kötü herkes öğrensin diye Türkçe yazdım. Hem öyle bir Türkçeyle yazdım ki beş yaşındaki çocuk bile anlar. Anlaşılsın diye **Çağatay Türkçesinden**, Farsçadan ve Arapçadan bir sözcük bile katmadım.) (Ebulgazi Bahadır Han, 2021, s. 58 ve 245).

tili” terimlerini kullanmış, çağının edebî dili için ise “Çağatay Türkîsi” tabirini uygun görmüştür (Ölmez, 2007, s. 175-176).

Tarihî Türk lehçeleri arasında gerek yayılmış olduğu coğrafya gerekse kaleme alınan eserler bakımından özel bir yere sahip olan Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle birlikte en fazla eser kaleme alınan tarihî lehçelerdendir. Alî Şîr Nevâyî ile birlikte Hüseyin Baykara, Lutfî, Şiban Han, Zahîrüddîn Bâbü'r Şâh, Ubeydullâh Han, Ebulgâzî Bahadır Han, Yûsuf Emîrî, Mevlânâ Sekkâkî ve Seyyid Ahmed Mirzâ gibi önemli şahsiyetler, bu dönem içerisinde eserler vermiş ve Çağatay edebî dilinin gelişimine katkı sunmuşlardır (Bodroglugeti, 2001, s. 4-5).

1. Çağatay Türkçesi Döneminde Kaleme Alınmış Dinî Eserler

8-9. yüzyıllarda İslamiyet’le tanışan Türkler, 10. yüzyılda Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han’ın İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte hızlı bir İslamlaşma sürecine girmiştir. Bu İslamlaşma sürecinin doğal bir sonucu olarak, kitleleri İslam dinine ısındırmak, bu dinin emir ve yasaklarını öğretmek zorunluluğu doğmuş ve Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren Kur’an tercümeleri ve dinî eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Aynı hassasiyetin bir devamı olarak, Çağatay Türkçesi döneminde de başta din âlimleri olmak üzere, devrin muteber müellifleri, edebî eserler yanında dinî eserler de kaleme almışlar ve İslam dininin sağlıklı bir zemin üzerinde yaşanmasında müspet katkılarda bulunmuşlardır.

Seyyid Kâsımî’nin dinî hikâyeleri barındıran *Mecmau’l-Ahbâr* ve *Hakikat-nâme* adlı eserleri; Alî Şîr Nevâyî’nin İslam dininin temel konularını anlatan *Hayretü’l-Ebrâr*’ı, Allah’ın isim ve sıfatlarına dikkat çeken *Münâcât*’ı, 40 hadis derlemesi olan *Çihil Hadis*’i, Hz. Alî’nin hikmetlerine yer veren *Nazmü’l-Cevâhir*’i, tasavvufi nitelik taşıyan *Lisânü’t-Tayr* ve *Mahbûbu’l-Kulûb* adlı eserleri, İslam’ın beş şartını açıklayan *Sirâcü’l-Müslimîn*’i; Şiban Han’ın Allah’ın birliği ve Hz. Muhammed’in faziletlerinden bahsettiği *Bahru’l-Hüdâ*’sı ile Hanefî fikhî çerçevesinde dinî adap ve ibadet konularını işlediği *Risâle-i Maârif* adlı eserleri; Ubeydullah Han’ın namaz ve oruç kaidelerini anlattığı *Risâle-i fî-Hakk-ı Mesâil-i Vuzû* adlı eseri, Çağatay Türkçesi döneminin dinî nitelik taşıyan eserlerindendir (Detaylı bilgi için bk. Argunşah, 2017, s. 41-86).

Çağatay Türkçesi döneminde İslam’ın sosyal, medeni, hukuki ve siyasi hükümlerini açıklayan fikhî kitapları ile Kur’an-ı Kerim’in ayetlerini açıklayan Kur’an tefsirleri de kaleme alınmıştır. Kaleme alınan fikhî kitaplarına Zahîrüddîn Bâbü'r Şâh tarafından yazılan *Mübeyyen*, Muhammed b. Ahmedü’z-Zâhid’in kaleminden çıkmış olan *Tergîbü’s-Salât* ve Lütfullah Keydânî’nin (öl. 1349) *Fikh-ı Keydânî* adlı eserinin çevirisi olup mütercimi bilinmeyen *Muallimü’l-Etrâk*, örnek olarak gösterilebilir (Rezaei, 2021, s. 204). Birçoğu Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan tefsirler de Çağatay Türkçesi döneminde yazılmış olan Kur’an tefsirleridir. Bu Kur’an tefsirleri üzerine Halil İbrahim Usta (1989), Emine Temel (2013), Dursaliye Çağlar (2013), Yurdagül Aydın Üngör (2015), Hülya Şen Uzunoğlu (2015), Kübranur Kurtoğlu (2015), Gülşen Arslan Pekgöz (2016), Samet Onur (2017), Soner Atalan (2017), Hilal Özcan (2019) ve Ahmet Aksu’nun (2020) tez çalışmaları dikkat çekmektedir.

2. Cühûd-nâme ve Müellifi Üzerine

Çağatay Türkçesi döneminde kaleme alınmış olan ve dinî mahiyet taşıyan eserlerden biri de *Cühûd-nâme*’dir. Kâsım adlı bir şair tarafından yazılmış olan *Cühûd-nâme*, esasen, Çağatay Türkçesi döneminin Yesevi derviş/şairlerinden olan ve 14-15.

yüzyıllarda yaşadığı düşünülen Şems-i Âsî'ye⁵ ait *Kıssa-i Kûdek-nâme*'nin⁶ yeniden tertibi görünümünde olan bir eserdir⁷. Eserde Yahudi bir çocuğun Hz. Muhammed'e duyduğu sevgi anlatılmaktadır. Bu sevgiden ötürü babasının gazabına uğrayan çocuk, çareyi evi terk etmekte bulur. Peygamber'i bulmak arzusuyla yollara düşer ve bir kervan aracılığıyla Medine şehrine varır. Şehirde gördüğü Hz. Bilal'i ve Hz. Ali'yi, Hz. Muhammed zanneder. Nihayetinde Hz. Ali'nin ağzından Peygamber'in vefat etmiş olduğunu öğrenir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kendisini avutmaya çalışsa da çocuk, bu haberin verdiği acıyla vefat eder. Hikâyenin sonunda Hz. Ali çocuğu cennette Hz. Muhammed'in dizinin dibinde görür.

İslami hassasiyeti ve Peygamber sevgisini artırmak maksadıyla yazılan *Kıssa-i Kûdek-nâme*, samimi bir üslupla ve hüznü temelli kaleme alındığı için yazıldığı dönemde sevilen bir eser olmuştur. Bunun en büyük kanıtı, Şems-i Âsî'nin eserinin daha sonra Kâsım tarafından yeniden tertip edilmesidir. Şems-i Âsî tarafından "ya" redifiyle beyit formunda oluşturulan metin, Kâsım tarafından dördlük formuna çekilmiş, söz varlığı bakımından nispeten değiştirilmiş ve yeniden kurulmuştur. Ayrıca Kâsım, 45 dördlükten oluşan metnin başına ve sonuna toplam 7 dördlük ekleyerek metni genişletmiş ve uyarlama metne nispeten bir telif niteliği kazandırmıştır. Metni yeniden tertip eden Kâsım'ın kim olduğu hakkında kesin bilgiler vermek şu an için mümkün değildir. *Cühûd-nâme*'nin ilk mısralarından hareketle onun Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinden olduğu sonucuna varılabilir: *Hikmet bilen çıkıp Hotenniñ şâhı / Bu 'âlemni dürlüg elvân eyledi*. Bununla birlikte *Cühûd-nâme* yazarı Kâsım ile 15. yüzyıl Çağatay Türkçesi şairlerinden olan Seyyid Kâsımî'nin aynı şahsiyetler olduğu da düşünülebilir. Seyyid Kâsımî'nin *Mecmau'l-Ahbâr* ve *Hakikat-nâme* adlı eserlerinde yer alan *İbrâhîm Hikâyesi*, *Cüneyd Hikâyesi*, *Behlül Hikâyesi*, *Hasan-ı Basrî Hikâyesi*, *İbrâhîm Edhem Hikâyesi*, *Muhammed Gazâlî ve Onun Nefsi Hakkındaki Hikâye* adlı dinî hikâyeler (Argunşah, 2017, s. 41-42), onun *Cühûd-nâme* adlı bir dinî hikâyenin de müellifi olabileceğini düşündürmektedir.

Kaynaklarda Kâsım'ın adı, Kâsım Bahşı olarak da geçmektedir. Taşkent Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesi kataloğunda (Kaba, 2022, s. 1047) ve Hüseyin Kaba'nın makalesinde (2022, s. 1044) eserin müellifi Kâsım Bahşı olarak verilmiştir. Müellifin bu şekilde adlandırılmasında eserin son dördlüğünün ilk mısraı belirleyici olmuştur. Bu mısra Mustafa Yeşil Kütüphanesi nüshasında *Oşal Kâsım yahşı yolğa tüşekör*, Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde "3142-II" numarayla kayıtlı nüshada ise *Oşal Kâsım bir yahşı yolğa tüşekör* şeklindedir. Diğer nüshalarla büyük benzerlikler gösteren fakat sondan eksik olan Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesindeki "3680-II" numaralı nüshada da mısraın bu şekilde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Mısra da yer alan *yahşı* kelimesinin *bahşı* şeklindeki yanlış

⁵ Şems-i Âsî'nin Yesevi şeyhlerinden olan Şemseddin Özgendi'nin mahlası olduğu (Tosun, 2013, s. 488), yazmış olduğu hikmetler yanında (Kaya, 1992) *Kıssa-i Kûdek-nâme*, *Vefât-nâme-i Hazret-i İbrâhîm*, *Yetim-nâme*, *Elif-nâme*, *Mahşer-nâme* ve *Vefât-nâme-i Hazret-i Bibi Fâtma* adlı eserlerinin olduğu bilinmektedir (Bakırcı, 2016, s. 19-21; Kaba, 2022, s. 1046).

⁶ Önal Kaya da (2000) Kul Süleymân'a (Hakim Süleymân Ata) nispet ederek *Kıssa-i Kûdek-nâme* başlıklı bir eser üzerine çalışmıştır. Fakat yapılan araştırmalar bu eserin Kul Süleymân'a değil Şems-i Âsî'ye ait olduğunu, hatta eserin *Kıssa-i Kûdek-nâme* değil *Kıssa-i Yetim-nâme* (*Yetim-nâme-i Resûl*) adlı farklı bir eser olduğunu ortaya koymuştur (Bakırcı, 2020).

⁷ Şems-i Âsî'nin *Kıssa-i Kûdek-nâme*'si Fatih Bakırcı'nın yayınında (2016, s. 36) 77, Hüseyin Kaba'nın yayınında (Kaba, 2022, s. 1057) 80 beyittir. Kâsım ise *Cühûd-nâme*'yi 45 dördlük şeklinde tertip etmiştir.

okunuşu ve bazı nüshalarda ve kütüphane kataloglarında bu şekilde kaydedilmesi, müellifin isminin Kâsım Bahşı olduğu yanlışlığına düşürmüştür.

3. *Cühûd-nâme*'nin Nüshaları

Kâsım'ın *Cühûd-nâme*'sinin Türkiye ve dünya kütüphanelerinde toplam 4 nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan ilki, Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesinde "24583" demirbaş numarasıyla ve "Manzum Risale" adıyla kayıtlıdır. Nüshanın 1b sayfasında "Hâce Ka'b El-Ahbâr rivâyet eder ki..." şeklinde başlayan ve metinden bağımsız olan Farsça mensur bir metin bulunmaktadır. 1b sayfasından sonraki sayfaların koptuğu ve bu Farsça metnin devamının olduğu reddeden anlaşılmaktadır. Nüshanın 2a sayfasında ise "Def'-i tã'ün için bi-iznillâhi Ta'âlâ..." başlığıyla birlikte veba ilacının formülü ve kullanılışının verildiği bir fevâit kaydı mevcuttur. 2b sayfasında Âl-i İmrân suresinin 191. ayetiyle Ahzâb suresinin 41. ve 44. ayetlerine de atıf yapılan Arapça yarım sayfalık bir mensur metin bulunmaktadır. Nüshanın 3a ve 3b sayfaları boştur. 4a sayfasında ise Âşık Hüdâyî mahlaslı bir şaire ait beş beyitlik Türkçe bir gazel bulunmaktadır. 4b sayfası boş olmakla birlikte bu sayfanın sağ alt köşesinde bir temellük mührü vardır. Mühürden hareketle nüshanın bir süre Muhammed Sâdık b. İbâdullâh adlı bir şahsın elinde bulunduğu anlaşılmaktadır. 5a sayfasında, içinde cenaze duasını da barındıran yine Arapça yarım sayfalık bir mensur metin yer almaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden *Cühûd-nâme* ise nüshanın 5b ve 8a sayfaları arasındadır. Her sayfanın 15 satır düzeniyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İlk sayfada 13, son sayfada ise 11 satır mevcuttur. Talik hatla istinsah edilen nüshanın sonunda bir ferağ kaydı vardır fakat burada müstensih'in adı, istinsah tarihi ve yeri gibi bilgiler mevcut değildir. Bununla birlikte kâğıt ve yazım özelliklerinden hareketle nüshanın 18. yüzyıl sonlarında kaleme alındığı söylenebilir. Ayrıca nüshanın son sayfasında Mustafa Yeşil Kütüphanesinin mührü de yer almaktadır.

Cühûd-nâme'nin ikinci nüshası, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunmaktadır. Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde "3142-II" arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüsha bir mecmua içerisinde olup *Cühûd-nâme*, mecmuanın 14a ve 18a sayfaları arasındadır. Her sayfada 11 satır bulunan nüsha, talik hatla yazılmıştır. Eserin sonunda bir ferağ kaydı yoktur. Kim tarafından, ne zaman ve nerede istinsah edildiği bilinmemektedir. Bununla birlikte kâğıt ve yazım özelliklerinden hareketle nüshanın 18. yüzyıl sonlarında istinsah edildiği söylenebilir. Mecmuanın yalnızca zikredilen sayfalarına erişilebildiğinden eserin geri kalanı hakkında pek fazla yorum yapılamamaktadır. Bununla birlikte 13b ve 18a'nın büyük bir kısmı görülebildiği için *Cühûd-nâme*'nin önünde ve sonunda yine Çağatay Türkçesi metinlerinin yer aldığına tanık olunmaktadır.

Cühûd-nâme'nin üçüncü nüshası, yine Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te, Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. "3680-II" arşiv numarasıyla kayıtlı olan mecmuada *Cühûd-nâme*, 16b ve 19a sayfaları arasında yer almaktadır. Nüsha sondan eksik olduğu için eserin yaklaşık beş beyti, bu nüshada mevcut değildir. Bu nüshayı diğer nüshalardan ayıran özellik, *Cühûd-nâme* başlığının yalnızca bu nüshada yer almasıdır. Müstensih eserin başına "Kışsa-i Cühûd-nâme Bu-turur" başlığını eklemiştir. Her sayfada 13 satır bulunan nüsha, yine talik hatla yazılmıştır. Nüsha sondan eksik olduğu için müstensih, istinsah tarihi ve yeri gibi bilgilere ulaşamamaktadır. Bununla birlikte kâğıt ve yazım özelliklerinden hareketle nüshanın 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında istinsah edildiği söylenebilir. Mecmuanın yalnızca zikredilen sayfalarına erişilebildiğinden eserin geri kalanı hakkında yorum

yapılamamaktadır. Bununla birlikte mecmuada Çağatay Türkçesi dönemine ait başka eserlerin de bulunduğu 16b sayfasının başından anlaşılmaktadır.⁸

Cühûd-nâme'nin dördüncü nüshası, Ümit Eker'in çalışmasıyla (2018) gün yüzüne çıkarılmıştır. Eker, Berlin Devlet Kütüphanesinde "Ms.or.oct. 1723" demirbaş numaralı *Chagataische Sammelhandschrift* (Çağatayca Toplu El Yazmaları) adıyla kayıtlı mecmuanın 58b-65a sayfaları arasında Kâsım'ın *Cühûd-nâme*'sinin bir başka nüshasını tespit etmiştir. Berlin nüshası sondan eksik olup müellifi, müstensihî, istinsah tarihi ve yeri bilinmemektedir. Eksikliğinin yanında bu nüsha, diğer nüshalardan söz varlığı noktasında daha büyük farklılıklarla ayrılmaktadır. Her sayfada 11 satır bulunan nüsha diğer nüshalar gibi talik hatla kaleme alınmıştır. Kâğıt yapısı ve dil özelliklerinden hareketle nüshanın 18. yüzyılda istinsah edildiği söylenebilir. Mecmuada *Cühûd-nâme*'nin dışında yine Çağatay Türkçesi hususiyetleri gösteren *Satuk Buğra Han Tezkiresi* ve *Örtünme Risalesi* adlı eserler mevcuttur (Eker, 2018, s. 220-221).

Ümit Eker, *Cühûd-nâme*'nin bu nüshasını, diğer nüshaları da görmediği için, içeriğinden hareketle bir *kısas-ı enbiyâ* olarak değerlendirmiş ve bu adla yayımlamıştır. Esere her ne olursa olsun bir kısas-ı enbiya gözüyle bakmamak gerekir. Çünkü burada odak noktası Hz. Muhammed değil, ona sevgi duyan çocuktur ve hikâye de bu çocuğun üzerine kurulmuştur.

Kâsım'ın *Cühûd-nâme*'sinin üç nüshası tenkitli metin olarak çalışılmıştır. Tenkitli metin çalışmasında Mustafa Yeşil Kütüphanesi nüshası *M* ile gösterilmiş, bu nüsha gerek bütünlüğünden gerekse temiz bir hatla kaleme alınmasından hareketle ana nüsha olarak kabul edilmiştir. Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüshalardan "3142-II" numaralı nüsha *E* ile, "3680-II" numaralı nüsha ise *Ö* ile gösterilmiştir. Bu nüshalardaki farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

Berlin nüshası, sondan eksik olmasının yanında diğer nüshalardan ciddi farklılıklar arz etmesinden dolayı tenkitli metin çalışmasının dışında tutulmuştur.

4. Dil İncelemesi

4.1. Ses Bilgisi Notları

Doğu Türkçesinin ses bilgisel hususiyetleri, bu dönem üzerine yazılmış olan kaynaklarda yeteri kadar açıklandığından bu bölümde yalnızca dikkate değer hususiyetler üzerinde durulacaktır.

Doğu Türkçesinde kelime başında sıklıkla korunan /t/ sesi (bk. *tört* 3/2, *tëyüge* 22/1, *tur* 31/3, *tüşekör* 45/1 vd.), şu örneklerde /d/ye değişmiştir: *daşakör* 45/2; *dëben* 34/4, 35/4; *dëdi* 10/1, 13/2, 21/1; *dëdiler* 39/3; *dëk* 32/2, 41/3; *dëmez-mën* 21/1; *dëp* 6/4, 11/4, 16/1; *dër-mën* 18/2, 18/3; *dëyüp* 8/4, 9/4; *dürlüg* 1/2. Görülen ve öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde kullanılan {-(I/U)ptUr} birleşiminde yer alan *tur-* yardımcı fiilinin ilk ünsüzü de metinde çoğu kez tonludur: *alıpdur* 8/2, *ötüpdür* 8/3, *kalıpdur* 37/2 (krş. *boluptur* 6/2). Oğuz Türkçesinin tesirinden kaynaklanan bu değişiklik dönem eserlerinin birçoğunda görülmektedir. Oğuz Türkçesinin bir başka etkisi ise, ikinci veya sonraki hece başındaki /g/ ünsüzünün yer yer düşmesidir. Eserde bu durum, {+GA} yönelme hâli ekinde kendini göstermektedir: *yamana* 5/1, *câna* 5/2, *Peyğambere* 19/3 (krş. *âlemğa* 4/2; *kökge* 13/1; *Muhammedge* 30/2, 33/2). İsimden sıfatlar türeten {+IIg; +IUG}

⁸ *Cühûd-nâme*'nin Özbekistan'da bulunan iki nüshasını Hüseyin Kaba da zikretmektedir. Fakat Kaba, Kâsım'ın Şems-i Âsî'nin eserinden esinlenerek kaleme aldığı *Cühûd-nâme*'ye ait bu iki nüshayı Şems-i Âsî'nin eserinin nüshaları bahsinde anmıştır (2022, s. 1046). Kâsım'ın orijinal eserin başına ve sonuna eklemeler yapması, metni dörtlük formunda kurması ve metnin söz varlığı bakımından az çok farklılaşmasından hareketle bu iki nüshayı Kâsım'a ait olan *Cühûd-nâme*'nin nüshaları olarak anmak daha doğru olacaktır.

ekindeki /g/ ünsüzünün de yine Oğuz Türkçesi tesiriyle düştüğü vakidir. Bu durum, eserdeki tek kullanımda görülmektedir: *ihlâşlı* 44/1. Eski Türkçede kelime içinde ve kök sonunda /b/ olan ünsüz, Doğu Türkçesinde /v/'ye değişmiş, “sub>su” örneğinde görüldüğü üzere bazen de düşmüştür (Eckmann, 2013, s. 37-38). Eserde bu ünsüzün düştüğü tek örnek mevcuttur: *su* 28/2. *İda bër-* birleşik fiil yapısından gelişmiş olan *yëber-* fiili de [*ida bër-* > *iyëber-* > *yëber-* (Argunşah, 2017, s. 105)], bir ön seste ünlü düşmesi örneği olarak kendini göstermektedir: *yëberdi* 27/1. Benzer şekilde *ër-* ek-fiilinin eserdeki bir örnekte *ë-* biçiminde geçmesi de dikkat çekicidir: *bar édi* 6/3. Bu kullanımın, akıcı /r/ sesinin düşme temayülü yanında, Oğuz Türkçesi etkisiyle de ortaya çıktığı düşünülebilir.

Genel Türkçenin en sağlam uyumlarından olan kalınlık-incelik uyumu, Doğu Türkçesinde yer yer bozulmaktadır. Eserde bu durum {+GA} yönelme hâli ekinin kullanımında görülmektedir⁹: *kök yüzi+ğa* 1/3, *Peyğamber+ğa* 3/3, *‘âlem+ğa* 4/2, *taraf+ge* 16/1. Doğu Türkçesinde tutarsız bir görünüm arz eden düzlük-yuvarlaklık uyumu ise, incelenen eserde genellikle tutarlı bir hâldedir. 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinin ünlüleri, çoğunlukla uyuma girse de (bk. *könlüm* 25/1, *ferzendim* 34/3, *cânıñ* 37/2, *gölşeniñ* 37/3, *başımızı* 44/4 vd.) bir örnekte uyumun bozulduğu görülmektedir: *köñliñi* 5/1. 3. şahıs iyelik eklerinin ünlüleri ise metinde tutarlı bir şekilde düz ünlülüdür ve yuvarlak sıradan kelimelerde uyumu bozmaktadır: *nûrıdın* 3/4, *atı* 6/2, *yolın* 10/3, *ihlâşı* 15/1, *kolın* 39/2. {-I(p); -(U)p} zarf-fiil eki, umumiyetle düzlük-yuvarlaklık uyumuna uysa da eserde uyum dışı örnekler de mevcuttur: *aytıp* 14/1 (krş. *aytıp* 21/4), *kélip* 17/2 (krş. *kélip* 12/1, 23/3). Bunların yanı sıra, Doğu Türkçesi metinlerinde yalnızca düz veya yalnızca yuvarlak ünlülü kullanılan bazı eklerin düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozduğu görülmektedir: *toldı* 4/2, *yörüdi* 23/1, *kördi* 42/3, *altundın* 10/2, *kündin* 16/3, *kalıpdur* 37/2, *atıdur* 8/1, *kélür* 5/2, *aytur* 34/1, *olturmuş* 43/2, *turgıl* 30/1 vb.

4.2. Şekil Bilgisi Notları

4.2.1. Yapım Ekleri

4.2.1.1. İsim Yapım Ekleri

Eserde tanıklanan isim yapım ekleri şu şekildedir: **(1) {+A}**: Yönelme hâli ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuş olan bir yapım ekidir (Clauson, 1972, s. 694; Gülensoy, 2011/1, s. 358). Bu ek, *kéce* kelimesinde kendini göstermektedir: *kéc+e+si* 20/1, *kéc+e* 42/3. **(2) {+An}**: Eski bir çokluk eki olan bu ek (Erdal, 1991, s. 91), Doğu Türkçesinde olduğu gibi, eserde de yapım eki görünümündedir: *oğ(u)l+an* 7/4, 9/3, 10/1 vd. **(3) {+CA}**: Esasen eşitlik hâli eki olan ve yer yer küçültme de bildiren bu ek (Bodrogligeti, 2001, s. 58), kalıplaşarak metindeki şu örneklerde yapım eki hâline gelmiştir: *né+ce* 4/1, 8/3, 11/2, 21/2; *bar+ça* 23/3; *bar+ça+sı* 42/1. **(4) {+KA; +GA}**: *Başka, birge, özge* gibi

⁹ Yönelme hâli eki olan {+gA} ekinin metinde (ve Çağatay Türkçesi eserlerinin genelinde) dil uyumu dışında kullanıldığı görülmektedir. Bu ekin bilhassa Arapça ve Farsça kökenli kelimelere ünlü uyumuna bakılmaksızın getirildiği vakidir. Konu üzerine bir makale kaleme almış olan Kemal Eraslan, bu özel durumu şöyle açıklamaktadır: “Arapça ve Farsça kelimelere kalın ünlülü ek getirme temayülünün onların daha ziyâde kalın telâffuz edilişleriyle izah etmek mümkündür. Ancak aynı kelimeye bazen kalın, bazen de ince ünlülü ek getirilmesi, imlâ istikrarsızlığı yanında, tereddütlü telâffuz durumunun mevcudiyetini de düşündürmektedir. Yabancı kelimelerde ortaya çıkan bu durum müstensihler tarafından zamanla Türkçe kelimelere de teşmil edilmiş olmalıdır.” (1970, s. 114-115) Bununla birlikte kimi zaman kalın sıradan kelimelere ince ünlülü eklerin gelmesi [*taraf+ge* Cühûd-nâme, 16/1 / *ağzıñge* (Karasoy, 1998, s. 43) / *anasıñge* (Eraslan, 1999, s. 142)], kimi zaman ise aynı eserde iki farklı kullanımın görülmesi [*derdim+ge* & *derdim+ğa* (Karaağaç, 2020, s. 35)], bu durumun farklı sebeplere dayandığını ve hâlâ incelenmeye değer olduğunu göstermektedir.

kelimelerde kendisini gösteren bu ek, eserde *başka* ve *özge* kelimeleriyle tanıklanmaktadır: *baş+ka* 1/4, *öz+ge* 21/1. (5) {+IA}: Bu ek, sayı adlarının üzerine gelerek birliktelik bildirir (Argunşah, 2017, s. 124). Metinde *birle* kelimesi dikkat çekmektedir: *bir+le* 22/4, 24/3, 34/3, 42/4. (6) {+IX}: Aitlik ve ilgi bildiren sıfatlar yapan (Eckmann, 2013, s. 48; Bodrogligeti, 2001, s. 60) ve {+IXK; +IXG} ekinin sonundaki ünsüzün erimesiyle ortaya çıkan bu ekin metinde tek örneği vardır: *ihlâş+lı* 44/1. Bu ekin eskicil biçimi de eserde tanıklanmaktadır: *dür+lüg* 1/2. (7) {+IXK; +IXG}: Türk dilinin en işlek yapım eklerinden biri olan bu ek, metinde tek örnekle tanıklanmaktadır: *cādū+lık+da* 8/2. (8) {+sXz}: Yokluk bildiren sıfatlar yapan bu ekin de (Bodrogligeti, 2001, s. 66-67; Eckmann, 2013, s. 50; Erdal, 1991, s. 131), eserde tek örneği mevcuttur: *an+sız* 40/1. (9) {+X}: Bu ek, *kēbi* edatının bünyesinde kalıplaşmış olarak bulunmaktadır: *kēb+i* (Clauson, 1972, s. 686) 36/2. (10) {-G; -K; -XG; -XK}: Somut ve soyut isimler yanında alet isimleri ve sıfatlar yapmada da kullanılan bu ek (Argunşah, 2017, s. 130), metinde birden fazla kez kullanılmıştır: *tofra-k+dın* (Clauson, 1972, s. 444; Erdal, 1991, s. 387) 3/1, *taya-k+lar* (Clauson, 1972, s. 568) 12/3, *yıra-g+dın* (Clauson, 1972, s. 214) 33/1. (11) {-GAn}: Esasen sıfat-fiil eki olan bu ek, zaman zaman kalıcı isimler de türetir. Bu ekin eserde tek örneği mevcuttur: *yal-gan* (Argunşah, 2017, s. 128) 30/4, 33/3. (12) {-XK; -XG}: İşlek yapım eklerinden olan, sıfatlar ve iş veya hareket bildiren mücerret isimler yapan bu ek, bazen müşahhas isimler için de kullanılır (Eckmann, 2013, s. 51). Eserdeki tek örneği şu şekildedir: *acı-g+ı / acı-k+ı* 7/1, 12/1. (13) {-KU; -GU}: Metinde tek örnekle tanıklanmaktadır: *uy(u)-ku+sı+n+da* 14/2. (14) {-X}: Zarf-fiil ekinin kalıplaşması sonucu oluşan bir başka yapım eki olan bu ek, iki örnekte mevcuttur: *kar-(i)ş-u* (Clauson, 1972, s. 663) 35/2, *yağ-(i)ş-ı* (Clauson, 1972, s. 908) 5/1, 45/1.

4.2.1.2. Fiil Yapım Ekleri

Eserde tanıklanan fiil yapım ekleri şu şekildedir: (1) {+A-}: İsimlerden geçişli ve geçişsiz fiiller yapan bu ek, eserde *oyna-* fiilinde tespit edilmiştir: *oy(u)n+a-g-alı* 39/3. (2) {+Ar-}: İsimlerden, bilhassa renk isimlerinden, geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bu ek, metinde *kızır-* ve *sargar-* (<*sarıg+ar-*) fiillerinde mevcuttur: *kız+ar-mış*¹⁰ 43/3, *sar(i)g+ar-dı* 35/3, *sar(i)g+ar-ıp* 41/3. (3) {+dA-}: Geçişli fiillerden ve yansıma isimlerden fiiller türeten bu ek (Bodrogligeti, 2001, s. 290), metinde iki yerde tanıklanmaktadır: *is+te-r+mēn* (Erdal, 1991, s. 455) 18/1, *kıs+ta-p (?)* 10/4. (4) {+IA-}: Türkçenin en işlek yapım eklerinden olan bu ek, eserde de sıklıkla kullanılmıştır: *kayçı+la-p* 7/2, *taş+la-dı+η* 10/1, *yığ+la-p* 28/4, *baş+la-dı* 31/1, *söz+le-dı+m* 33/3. (5) {+rA-}: Metinde tek örneği mevcuttur: *uç+ra-r* 24/3. (6) {+X-}: Eserde, *biti-* gövdesinde tanıklanmaktadır: *bit+i-l-di* (Clauson, 1972, s. 299) 7/3, 9/2, 10/2. (7) {-A-}: Çoğunlukla tek heceli fiillere gelerek pekiştirmeli fiiller türeten bu ek (Argunşah, 2017, s. 134), metinde farklı bir kullanıma sahiptir: *kay(i)n-a-yıp* 15/2, *kay(i)n-a-p* (Clauson, 1972, s. 678) 45/2. (8) {-X(D)-}: Farklı çatılarda fiiller türeten işlek bir ek olan bu ek, eserde bilhassa *ayt-* fiilinde dikkat çekmektedir: *ay-t-up* 14/1, *yay-(i)d-ıp* 20/3, *ay-t-mayın* 33/3, *ay-t-ur* (Clauson, 1972, s. 268) 34/1. (9) {-DÜr-}: Türkçenin en işlek fiil yapım eklerinden olan ve ettirgen fiiller türeten bu yapım ekinin metindeki tek örneği şu şekildedir: *ol-tur-mış* 43/2. (10) {-K-; -XK-}: Pekiştirme eki olan bu ekin (Argunşah, 2017, s. 135) metinde tek örneği mevcuttur: *oy(u)n+a-g-alı* 39/3 (11) {-X(I)-}: Edilgen ve dönüşlü çatılı fiiller oluşturan bu ek, eserde dönüşlülük çatısını kurmuştur: *yığ-il-iş-ıp* 17/1, *koş-ul-up* 31/2. (12) {-X(n)-}: Dönüşlülük ve edilgenlik eki olan bu ek, metinde

¹⁰ *Kızır-* fiili, bazı kaynaklarda *kız-* fiiline götürülse de (Clauson, 1972, s. 685), *ağ+ar-*, *mor+ar-*, *göğ+er-*, *sar(i)+ar-* gibi kullanımlara muadil bir görünüme sahip olduğu için “kızıl, kızılık” anlamına gelen bir *kız* köküne götürülmesi daha uygun görünmektedir.

tanımlandığı tek örnekte dönüşlülük işlevindedir: *ölç-ün-mege* 2/3. **(13) {-X)r-}**: Ettirgenlik eki olan bu yapım ekinin metindeki kullanımı, etken çatı görünümündedir: *tap-(i)ş-ur-up* (Eckmann, 2013, s. 59) 41/2. **(14) {-rA-}**: İşlek olmayan bu yapım ekinin eserde tek örneği mevcuttur: *sıç-ra-p (saç-ra-)* (Clauson, 1972, s. 798) 14/3. **(15) {-sA-}**: İşlek bir kullanımı olmayan ve istek ifade eden fiiller türeten bu ek (Eckmann, 2013, s. 60), metinde *körset-* kelimesiyle tanıklanmaktadır: *kör-se-t* 18/4, *kör-se-t-er-miz* 19/3. **(16) {-X)s-}**: Birden fazla özne tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen eylemleri ifade eden bu ek (Eckmann, 2013, s. 60), yer yer dönüşlülük de bildirebilmektedir. Metindeki kullanımı şu şekildedir: *yağ-(i)ş-ı* (Clauson, 1972, s. 908) 5/1, 34/2, 45/1, *yığ-il-iş-ı* 17/1, *kar-(i)ş-u* (Clauson, 1972, s. 663) 35/2, *tap-(i)ş-ur-up* (Eckmann, 2013, s. 59) 41/2. **(17) {-X)t-}**: Etken, ettirgen ve dönüşlü fiiller türeten işlek bir ektir (Argunşah, 2017, s. 136). Metinde tek kullanımı vardır: *yara-t-dı* (Clauson, 1972, s. 959) 3/1. **(18) {-X)z-}**: Geçişli fiiller türeten bu ek, metindeki tek örnekte dönüşlülük işlevindedir: *ak-uz-up* 31/4.

4.2.2. Çekim Ekleri

4.2.2.1. İsim Çekim Ekleri

eaea(1) Çokluk Eki: Türk dilinin yaygın çokluk eki olan ve Uygur Türkçesi döneminden itibaren işlek bir biçimde kullanılan **{+lAr}** eki, incelenen eserde de sıklıkla kullanılmıştır: *yulduz+lar* 2/2, *kāfir+ler* 4/3, *ādem+ler+ni* 5/4, *kişen+ler* 12/2. **{+lAr}** eki ile yapılmış çokluk yapılarının yanında Arapçanın müennes çokluğunu oluşturan **/+āt/** eki ile Farsça **/+ān/** eki de birer örnekte tespit edilmiştir: *Kāzī el-hācāt* (hacāt: hacetler, ihtiyaçlar) 13/2, *yārānlar* 40/3. Bunlardan *yārān*'ın çokluk anlamı, metinde aşınmıştır. **(2) İyelik Ekleri**: Metinde, ikinci çokluk şahıs dışındaki bütün iyelik ekleri tanıklanmaktadır: *ferzend+im* 34/3, *könl+üm* 25/4, *Teñri+m* 29/4, *öz+üñ* 10/3, *miñnet+iñ* 37/1, *acıķ+ı* 7/1, *at+ı+n+ı* 2/4 & *āvāze+si* 4/2, *eki+si* 31/2, *baş+ımız+nı* 44/4, *kol+ı+n* 39/2, *şıdķ+ı* 44/3, *cān+ı+n+ı* 45/3. **(3) Hâl Ekleri**: Metindeki hâl eklerinin görünümünü şu şekilde sıralayabiliriz: **(3.1) İlgi Hâli **{+nIn; +In}****: Metinde ilgi hâli için daha çok **{+nIn}** eki kullanılsa da Oğuz Türkçesinin tesiriyle **{+In}** eki de sıklıkla kullanılmıştır: *Hoten+nin* 1/1, *Resül+nin* 36/4, *Cühüd+iñ* 7/1, *a+n+iñ* 4/2. **(3.2) Belirtme Hâli **{+nI; +I; +Ø}****: Belirtme hâli çoğunlukla **{+nI}** ekiyle kurulsun da Oğuz Türkçesi etkisiyle **{+I}** eki de nadiren kullanılmıştır: *beççe+ni* 12/4, *cān+nı* 40/1, *söz+ler+ni* 38/4, *söz+üñ+i* 19/2. Belirtme hâli, metinde sıfır biçim birimi ile de sağlanmış: *ölgenin+Ø* 33/3, 36/4. **(3.3) Yönelme Hâli **{+GA; +KA; +A; +Ø; +nI}****: Eserde yönelme hâli için ekseriyetle **{+gA}** eki kullanılsa da Oğuz Türkçesinin etkisiyle **{+(y)A}** eki de yer yer kullanılmıştır: *kök yüzi+ğa* 1/3, *taş+karı+ğa* 15/2, *taraf+ge* 16/1, *téyü+ge* 22/1, *Teñri+ge* 29/3, *Muhammed+ge* 30/2, *aldamak+қа* 30/4, *Haķķ+a* 41/2, *bér-gen+ler+e* 45/3. Bir örnekte yönelme hâlinin sıfır biçim birimiyle ifadesi ilgi çekicidir: *Medīne+Ø [kēter-miz]* 19/1. Yine tek örnekte yönelme hâlinin belirtme hâli ekiyle karşılandığı görülmektedir: *[Ol] kişi+ni [peygamber-i rāst dēr-mēn]* 18/3. **(3.4) Bulunma Hâli **{+dA}****: Türkçe eserlerin genelinde olduğu gibi, incelenen metinde de bulunma hâli **{+dA}** ekiyle kurulmuştur: *yan+ı+n+da* 6/3, *cādūlķ+da* 8/2, *uyķu+sı+n+da* 14/2. **(3.5) Ayrılma Hâli **{+dIn}****: Ayrılma hâli eki, Doğu Türkçesi metinlerinde, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, **{+dIn}** şeklindedir (Argunşah, 2017, s. 148): *tofrak+dın* 3/1, *dūzah+dın* 4/4, *altun+dın* 10/2, *yırağ+dın* 33/1. **(3.6) Vasıta Hâli **{+n; +ñ}****: Çağatay Türkçesinde bu çekim eki, çoğunlukla zaman ve yer zarfı yapan kelimelerde kalıplaşmış olarak bulunmaktadır (Argunşah, 2017, s. 150). Eserde *bilen* kelimesinin bünyesinde yer alan ekin *érteñ* kelimesinde damak n'li oluşu dikkat çekmektedir: *bile+n* 1/1, 7/3, 45/2; *érteñ* 24/3, 42/4.

(3.7) **Yön Gösterme Hâli {+KArI}**: Yön gösterme hâli metinde şu örneklerde tanıklanmaktadır: *taş+karı+ğa* 15/2, 23/3; *taş+karı+da* 33/4; *iç+keri* 31/3.

4.2.2.2. Fiil Çekimi

4.2.2.2.1. Basit Çekim

4.2.2.2.1.1. Bildirme Kipleri

Bildirme kiplerinden olan şimdiki zaman ve gelecek zaman kipleri incelenen eserde tanıklanmamıştır. Diğer kiplerin şahıslara göre tanıklanma durumları ise şöyledir: **(1) Görülen Geçmiş Zaman {-DX}**: 1. ve 2. çokluk şahıslar hariç, diğer şahıslarda tespit edilmiştir: *sözledim* 33/3, *başladu* 10/3, *eşitti* 28/1, *dédiler* 39/3. **(2) Öğrenilen Geçmiş Zaman {-mİş; -(X)p+DUr}**: Her iki biçim biriminin de yalnızca 3. şahıs çekimleri tespit edilmiştir: *kızarmış* 43/3, *olturmuş* 43/2, *turmuş* 43/1, *kalıpdur* 37/2, *ötüpdür* 8/3, *boluptur* 6/2. **(3) Geniş Zaman {-r; -Ar; -Ur; -z; -s}**: Metinde en fazla tanıklanan kip, geniş zaman kipidir. 3. çokluk şahıs hariç bütün şahıslarla sıklıkla kullanılmıştır: *dér-mên* 18/2, *bilürsin* 13/2, *öler* 22/3, *körseter-miz* 19/3, *yatar-siz* 25/2. Geniş zaman eki, olumsuz tabanlara hem {-z} hem de {-s} şeklinde gelmiştir: *démez-mên* 21/1, *minmes-mên* 22/1.

4.2.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri

Tasarlama kiplerinden olan istek ve gereklilik kipleri incelenen eserde tanıklanmamıştır. Diğer kiplerin şahıslara göre tanıklanma durumları ise şöyledir: **(1) Emir Kipi {-Ø}**¹¹: 3. teklik ve çokluk şahıslar hariç, diğer şahıslarda tespit edilmiştir: *bakayın* 34/2, *bér* 11/4, *sorma* 8/4, *ëylegil* 13/3, *oynağalı* 39/3, *kalı* 40/3. **(2) Şart Kipi {-sA}**: Şart kipi, metinde yalnızca teklik şahıslarla kullanılmıştır: *bilsem* 11/2, *yatsam* 26/1; *bérseş* 11/1; *bol-sa* 44/3.

4.2.2.2.2. Birleşik Çekim

Eserdeki birleşik çekimler, basit çekimler kadar zengin bir kullanıma sahip değildir. Yalnızca geniş zamanın hikâye çekimi kullanılmıştır: *okurdu* 6/1, *uçrar érdi* 24/3, *barur érdi* 24/2.

4.2.2.2.3. Fiillerde Olumsuzluk

Metinde olumsuzluk, Türk dilinin genelinde olduğu gibi, {-mA-} olumsuzluk ekiyle kurulmuştur. Daha çok geniş zaman kipiyle birlikte kullanılan olumsuz tabanlar, emir kipinde de tanıklanmaktadır: *démez-mên* 21/1, *yêmes-mên* 20/4, *sorma* 8/4, *bérme* 5/1.

4.2.2.2.4. Bildirme Çekimi

Metinde isimlerde bildirme, *ér-* ~ *é-* ve *tur-* ek-fiilleriyle sağlanmıştır. Bunlardan *ér-* ~ *é-* ek-fiili, hikâye çekimiyle tespit edilmiştir: *bar édi* 6/3, *âdet érdi* 24/1. *Tur-* ek-fiili ise geniş zaman bildiren bir görünümde: *atıdur* 8/1, *yokdur* 38/3, *kündür* 21/2.

Doğu Türkçesinde ek-fiilin olumsuz şekli, *êrme/êmes* şeklindedir (Eckmann, 2013, s. 145). Metinde tek örneği mevcuttur: *özümde êmes-mên* 21/2.

4.2.2.2.5. Birleşik Fiiller

İncelenen eser, hacmine nispetle, birleşik fiiller açısından zengin bir malzeme ihtiva etmektedir.

“İsim + yardımcı fiil” kuruluşunda olan birleşik fiiller için şu örnekler verilebilir: **(1) bér-:** *ruşşat bér-* 11/1, *‘azâblar bér-* 12/3. **(2) bol-:** *bünyâd bol-* 6/2, *hayrân bol-* 28/3, *zâyi bol-* 37/1. **(3) ét-:** *tavâf ét-* 11/3, *maşlahat ét-* 17/1, *kabûl ét-* 19/2. **(4) êyle-:** *şâd-mân êyle-* 3/4, *âzâd êyle-* 4/4, *mihmân êyle-* 5/4, *mahrûm êyle-* 37/4, *pinhân*

¹¹ Birçok kaynakta emir kipinde kullanılan şahıs ekleri, emir kipinin ekleri olarak gösterilmiştir. Emir kipini sıfır biçim birimiyle göstermek gerekir. Zira her şahısta farklı bir biçim birimi kullanılması, bu şekillerin kip değil şahıs eki olduğunu gösterir.

ëyle- 39/4. (5) **kıl-**: *münâcât kıl-* 13/1, *tevellâ kıl-* 20/3, *şabr kıl-* 30/1. (6) **Diğer Örnekler**: *îmâna kël-* 4/3, *zor kël-* 5/2, *acıkı kël-* 7/1, *haddîn aş-* 15/1, *ğamm yê-* 22/3, *mâtemîn tut-* 42/1, *cây tut-* 23/3, *kasem ayt-* 21/4, *közin aç-* 14/4, *yalğan sözle-* 33/3, *tüş kör-* 42/3, *tayaqlar ur-* 12/3, *ta'âm yayıt-* 20/3, *söz kat-* 17/3, *rengi sarğar-* 35/3, *murâda yêt-* 44/1, *murâd tap-* 43/3.

Metindeki tek tasvirî fiil kullanımı, süreklilik fiiline yaklaşan fakat eklendiği esas fiile *uğraşmak*, *çalışıp çabalamak manası katan kör-* fiilinin kullanımıdır (Eckmann, 2013, s. 115): *tüşekör-* 45/1, *daşakör-* 45/2, *koşakör-* 45/3.

4.2.2.2.6. Fiilimsiler

Fiilimsi ekleri, -kalıplaşma hadisesi hariç- kalıcı kavramlar oluşturmadığından ve fiillerin olumsuz tabanlarına da geldiğinden (bk. *gelerek ~ gelmeyerek vb.*), bunları çekim eki olarak değerlendirmek gerekir. İncelenen metin, fiilimsiler bakımından da dikkate değer bir görünüme sahiptir.

4.2.2.2.6.1. İsim-Fiiller

Eserde isim-fiil eklerinden yalnızca {-mAK} eki tanıklanmıştır: *ölçünmege* 2/3, *yörimege* 22/2; *aldamakça* 30/4. Ayrıca sıfat-fiil eki olan {-KAN; -GAN} ekinin, iyelik ekiyle birlikte isim-fiil eki işlevinde kullanıldığı da görülmektedir: *Könli bolmas ölgenini ayğani* (Öldüğünü söylemeye günlü razı olmaz.) 30/3, *Saşa naşîb yokdur botam körğeni* (Onu görmek senin nasibin değilmiş.) 38/3.

4.2.2.2.6.2. Sıfat-Fiiller

Eserde yalnızca {-KAN; -GAN} sıfat-fiil eki tespit edilmiştir. Geniş zaman anlamıyla metinde tek örneği mevcuttur: *bêrgenlere* 45/3. Bu ek, metinde daha çok geçmiş zaman bildiren {-DUK} sıfat-fiil eki işlevinde kullanılmıştır: *ölgenini (öldüğünü)* 30/3; *ölgenin (öldüğünü)* 33/3, 36/4.

4.2.2.2.6.3. Zarf-Fiiller

Metinde tespit edilen zarf-fiil ekleri şu şekildedir: (1) **{-(y)A}**: Metinde esas fiilleri tasvirî fiillere bağlama göreviyle kullanılmıştır: *tüşekör* 45/1, *daşakör* 45/2, *koşakör* 45/3. (2) **{-bAn}**: Karahanlı ve Harezmi Türkçesi dönemlerinde {-pAn} olarak kullanılan bu zarf-fiil eki, ünlü ile biten fiillere gelmektedir (Argunşah, 2017, s. 184). Metinde tek örneği tespit edilmiştir: *dêben* 38/4. (3) **{-KAN; -GAN}**: Esasen sıfat-fiil eki olan bu ek, metindeki iki örnekte, iyelik eki ile birlikte, {-(y)AlI} zarf-fiil eki işlevinde kullanılmıştır: *ölgeni (öleli)* 38/1, *kılğani (kılalı)* 38/2. (4) **{-mAy}**: Olumsuzluk eki {-mA} ile zarf-fiil eki {-y}'nin birleşiminden oluşan ve {-mAdAn} ekiyle aynı işleve sahip olan bu zarf-fiil eki, *kör-* fiilinin üzerinde tanıklanmıştır: *körmey* 10/2, 18/2, 21/3, 26/3. (5) **{-mAyIn}**: Yine {-mAdAn} ekiyle işlev ortaklığına sahip olan ve {-bAn} ekinin olumsuz eş değeri olan bu ek (Bodrogligeti, 2001, s. 273), metinde iki yerde tespit edilmiştir: *tınmayın* 16/2, *aytmayın* 33/3. (6) **{-(y)Xp}**: İncelenen eserde en fazla tanıklanan zarf-fiil ekidir: *bêrip* 12/3, *yügürüp* 16/1, *koşulup* 31/2, *küyüp* 41/1, *tapşurup* 41/2.

4.2.2.3. Kelime Türleri

İsimler ve fiiller dolaylı olarak anlatıldığı için bu başlık altında isim ve fiil dışındaki kelime türleri incelenecektir:

4.2.2.3.1. Sıfatlar

İncelenen metin, niteleme ve belirtme sıfatları bakımından zengin bir malzeme barındırmaktadır. Daha çok Farsça kökenli olmalarıyla dikkat çeken niteleme sıfatlarına şu örnekler verilebilir: *büt-perest [kâfirler]* 4/3, *gümrâh [bende]* 44/2, *köhne [dünyâ]* 44/2, *nâdân [bâbâ]* 9/4, *[tıfl-ı] nâ-şâd* 6/3, *[peygamber-i] râst* 18/3, *yahşı [yol]* 45/1.

Belirtme sıfatlarına ise şu örnekleri vermek mümkündür: *bu* ['âlem] 2/1, *oşbu* [söz] 28/1, *yüz yigirme dört miñ* [peygamber] 3/2, *yüz* [menzil] 29/1, *üç* [kün] 38/1, *yetti* [kün] 23/1, *başka* [devrân] 1/4, *bir* [mihmân-ḥāna] 5/3, *dürlüg* [elvân] 1/2, *her* [kişi] 44/3, *özge* [söz] 21/1, *nê* [ad] 6/4.

4.2.2.3.2. Zamirler

Eserde zamirler ve onların durum eki almış şekilleri çokça kullanılmıştır. Yalın hâldeki şahıs zamirlerinden 3. teklik ve 2. çokluk şahıslar dışındaki zamirler eserde tespit edilmiştir: *mên* 21/2, 22/1, 34/1; *sên* 13/2, 31/3; *biz* 19/1, 19/2, 19/3; *olar* 23/4, 24/4. Metinde 2. ve 3. teklik şahıs zamirlerinin ilgi hâli ekli kullanımları mevcuttur: *sênîñ* 19/2, 37/1; *anıñ* 2/1, 8/3. Yönelme hâli eki ise, 2. ve 3. çokluk dışındaki şahıslarda tespit edilmiştir: *maña* 18/4; *saña* 38/3; *aña* 17/3, 17/4, 19/4; *bizge* 8/3. Belirtme hâli ekini almış olan şahıs zamirleri ise şu şekildedir: *mêni* 13/4, 25/1, 25/4; *sêni* 19/3, 30/2. Ayrılma hâli 3. teklik ve 1. çokluk şahıs zamirlerinin üzerinde tanıklanmıştır: *andın* 28/1; *bizdin* 37/4, 38/2. Bulunma ve eşitlik hâli eki ise şahıs zamirlerinin üzerinde tespit edilmemiştir.

Tespit edilen dönüşlülük zamirleri ve bunların çekimli biçimleri şöyle sıralanabilir: *özidin* 28/2; *özin* 15/4, 22/2, 34/4; *özümde* 21/2; *özün* 10/3.

Tanımlanan işaret zamirleri ve bunların çekimli biçimleri şu şekildedir: *ol êrdi* 4/1; *anda* 23/4, 24/4; *anı* 9/3; *anıñ* 4/2; *munda* 5/4, 26/1; *munıñ* 32/2.

Belirsizlik zamirleri metinde çeşitlilik arz etmemektedir: *barça* 23/3, *barçası* 42/1; *her kişiniñ* (herkesin) 44/3.

Soru zamirleri ve bunların çekimli biçimleri ise şöyledir: *kimlere* 45/4, *nê* → *n'êter-mên* 40/1, *n'êter-siz* 25/1, *n'ışlediñ* 10/2.

4.2.2.3.3. Zarflar

İncelenen metin zarf varlığı açısından da dikkat çekmektedir. Tespit edilen durum zarfları şu şekildedir: *böyle* 25/4, *çünân* (öyle) 24/4, *ğâyibâne* 18/2, *hoş* [kalıñ] 40/3, *tamâm* [bitildi] 9/2, *yağşı* [bakayın] 34/2, *yana* 7/3¹².

Metinde şu yer ve yön zarfları kullanılmıştır: *karşu* 35/2; *munda* 5/4, 25/1; *ol arada* 20/1.

Tespit edilen zaman zarfları şu şekildedir: *bir küni* 6/1; *êrteñ* 24/3, 42/4.

Soru ve miktar zarfları ise metinde birer kullanıma sahiptir: *kaydın* 17/3, *köp* 12/3, 20/3.

4.2.2.3.4. Edatlar

İncelenen metindeki edatlar şu şekildedir: **(1) Bağlama Edatları:** *tâ ki* 6/2, 27/3; *u/ü* 12/4, 21/4, 37/3, 40/4. **(2) Çekim Edatları:** [hikmet] *bilen* 1/1, [Ḥaqqıñ yâdı] *bilen* 45/2, [cehd] *birle* 22/4, [êrteñ] *birle* 42/4, [andın] *soñ* 23/2, [üç kündin] *soñ* 16/3, [oğlan] *üçün* 20/2, [savda] *üçün* 24/2. **(3) Cümle Başı Edatları:** *meger* 10/3, *oşal* [Kâsım] 45/1. **(4) Benzetme Edatları:** [ğonca] *dêk* 41/3, [munıñ] *dêk* 32/2, [alma] *kêbi* 36/2. **(5) Kuvvetlendirme Edatları:** *elbette* 44/1; *hem* 40/2, 40/3. **(6) Ünlem Edatları:** *ê* 30/1, 39/3; *elvedâ'* 40/4; *yâ* 27/4.

¹² Mustafa Argunşah'ın (2017, s. 166) zaman zarfı olarak değerlendirdiği “yana” zarfını Zeynep Korkmaz (2009, s. 514) durum zarfı olarak değerlendirmektedir.

5. Metin (Transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine Aktarım)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Kıssa-i Cuhūd-nāme Bu-turur¹³

[M5b] [E14a] [Ö16b]	1 Hikmet bilen çıkıp Hotennin şāhı¹⁴ Bu ‘ālemni dürlüg elvān eyledi¹⁵ Kök yüziğa encüm çaķıp sipāhı¹⁶ Başķa devrān başķa tuğyān eyledi¹⁷	<i>Hoten şehrinin şahı [olan Allah], bu ālemi rengārenk yarattı. Yıldızları gökyüzüne asker misali dikip [dünyayı] bambaşķa bir coşķunluk [üzre] halk eyledi.</i>
	2 Bu ‘ālemde anıñ çerāğın yakıp¹⁸ Yulduzlar düş düşdın ‘āleme bakıp¹⁹ Günāh ölçünmege terāzū çaķıp²⁰ ‘Adālet atını mīzān eyledi²¹	<i>Yıldızlar bu ālemde Allah’ın nurunu yakıp omuz omuza dünyaya bakıyorlar. [Allah da] günahları tartmak üzere “adalet” isminin kıstas olduğu bir terazi koymuştur.</i>
[Ö17a]	3 Bir kısm tofrağdın ādem yaratdı²² Yüz yigirme tört miñ peygamber ötdi²³ Muhammed Peygamberğa nevbet yetti²⁴ Nürdın ‘ālemni şād-mān eyledi²⁵	<i>[O Allah ki] topraktan insanı yarattı. [Bu dünyadan] yüz yirmi dört bin peygamber geçti [sonunda] peygamberlik Hz. Muhammed’e ulaşarak [onun] nuru dünyayı şad kıldı.</i>
	4 Nēce vakt ol ērdi zamānī boldı²⁶ Anıñ āvāzesi ‘ālemğa toldı²⁷ Büt-perest kāfirler imāna kēldi Dūzağdın cānını āzād eyledi²⁸	<i>Zaman zamanı kovaladı ve öyle bir zaman geldi ki [nübüvvet nurunun] sesi āleme doldu. Putperest kāfirler imana gelip cehennemden canlarını kurtardılar.</i>

¹³ Bu başlık M ve E’de yok.

¹⁴ Hotennin: Hotenni Ö

¹⁵ bu ‘ālemni: yer yüzine Ö / dürlüg: türlü E, türlü Ö

¹⁶ yüziğa: yüzinde E, yüzine Ö / encüm çaķıp: çaķıp encüm E, Ö

¹⁷ başķa: başğa Ö / başķa: başğa Ö

¹⁸ ‘ālemde: ‘āleme E, dünyāda Ö / anıñ: eki E

¹⁹ yulduzlar: yulduz E, yulduzları Ö / ‘āleme: ‘ālem Ö / bakıp: [ba]ķıp Ö

²⁰ ölçünmege: ölçemekke E, ölçmege Ö / çaķıp: kılıp E, çekip Ö

²¹ mīzān: mīzan M / M’de kıtanın sonundaki *eyledi* redifi iki kere yazılmıştır.

²² kısm: sıkım E / tofrağdın: tofrağdın E / yaratdı: yarattı Ö

²³ ötdi: ötti Ö

²⁴ Peygamberğa: Peygamber M, E / nevbet: nevbeti E, Ö

²⁵ nürdın ‘ālemni: ‘ālemni nürdın Ö

²⁶ Bu mısra E’de *Bir nēce ol irni irānī boldı*, Ö’de *Bir nēce ērlerniñ murādı boldı* şeklindedir.

²⁷ anıñ: anı E / ‘ālemğa: ‘āleme E / toldı: toldı n’oldı M

²⁸ dūzağdın: tamuğdın Ö / āzād: turfān Ö / Bu mısra E’de *Bir Cühūdnuñ oğlı tuğyān eyledi* şeklindedir.

	5	Köñliñi koy bërme yahşı yamana ²⁹ Bir küni zor këlür bu şîrîn cāna ³⁰ Dünyāni èyledi bir mihmān-ḥāna ³¹ Ādemlerni munda mihmān èyledi ³²	<i>Güzele, çirkine gönlünü verme, bırak! [Allah] dünyayı, insanların konukladığı bir misafirhane kıldığı için [bu dünyada] bir gün kalmak bu güzel cana zor gelir.</i>
[E14b]	6	Bir küni bir Cühüd okurdu Tevrāt Tā ki Resūl atı boluptur bünyād ³³ Yanında bar ēdi bir tıfl-ı nā-şād ³⁴ Bābā nē ad dēp cevlan èyledi ³⁵	<i>Bir gün bir Yahudi Tevrat okurken Hz. Muhammed'in adına denk geldi. Yanında mahzun bir çocuk vardı. "Baba, bu kimin adıdır?" diye heyecanla sordu.</i>
[M6a]	7	Cühüdün ol-zamān acıķı kēldi ³⁶ Ol atnı cāyındın kayçılup aldı ³⁷ Kördi yana altun bilen bitildi ³⁸ Oğlan körüp 'ışķın ḥayrān èyledi ³⁹	<i>O anda Yahudi öfkelenildi. [Hemen] o adı bulunduğu yerden makaslayıp aldı. Fakat gördü ki Peygamber'in ismi keştiği yerde altın ile tekrar yazılmış. Oğlu bunu görüp hayran kaldı.</i>
[Ö17b]	8	Cühüd aydı bir sāḥirniñ atıdur ⁴⁰ Cādūlīķda yēr yüzini alıpdur ⁴¹ Anıñ bizge nēce cebri ötüpdür ⁴² Botam sorma dēyüp efgān èyledi ⁴³	<i>Yahudi, feryat figanla, "Sorma yavrum! [Bu], bize nice kötülüğü dokunmuş, cadılığıyla yeryüzünü tarumar eylemiş bir büyücinün adıdır." dedi.</i>
	9	Kesip aldı yana ol atnı mel'ün ⁴⁴ Bitildi ol-zamān tamām altun ⁴⁵ Oğlan anı körüp boldı ciger-ḥūn ⁴⁶ Nādān bābām dēyüp nālān èyledi ⁴⁷	<i>Melun [Yahudi], yine o adı kesip aldı fakat bir kere daha [Peygamber'in adı] altınla yazıldı. Oğlu bu durumu görünce çok muzdarip oldu ve "Cahil babam!" diyerek inlemeye başladı.</i>

²⁹ köñliñi: köñlünjü Ö / koy bërme: bërmeğil E, bërmeğil Ö

³⁰ bir küni: āḥir Ö / şîrîn: şîrîn M, Ö

³¹ dünyāni èyledi: bu dünyāni èylep Ö

³² ādemlerni munda: munda ādemlerni E, Ö / Bu dōrtlük E'de 2. dōrtlükten, Ö'de 3. dōrtlükten sonra gelmektedir.

³³ boluptur: körüpd[ür] E

³⁴ yanında: yanıda Ö / bar ēdi: bar [ē]rdi Ö

³⁵ bābā nē ad: bābā bu nē at E, yā [bā]bā bu ne at Ö / cevlan: efgān E

³⁶ Cühüdün ol-zamān: ol zamān Cühüdün E, şol zamān Cühüdün Ö / acıķı: acıķı Ö

³⁷ cāyındın: cāyındın E, cāyındın Ö / kayçılup: ḥaṇçerlep E, kayçalap Ö

³⁸ kördi yana: erte bilen Ö / altun: ze[rler] Ö / bilen: bile E, birle Ö

³⁹ oğlan: oğlı Ö / 'ışķın: 'aķlı E, Ö / ḥayrān: ḥayrān M

⁴⁰ bir sāḥirniñ: bir siḥr-gū E, siḥr-gerniñ Ö

⁴¹ cādūlīķda: cādūlīğda E / alıpdur: tutupdur E, Ö

⁴² bizge nēce cebri: darbı bizlerge köp E / Bu mısra Ö'de *Anıñ cebri bize yaman ötüpdür* şeklindedir.

⁴³ botam sorma: balam sorma E, sorma balam Ö / Bu dōrtlük E ve Ö'de alttaki dōrtlükten sonra gelmektedir.

⁴⁴ kesip aldı yana: kayta başdın aldı E, yana kesip aldı Ö

⁴⁵ bitildi ol-zamān: zamān yana bitildi E, bitildi şol-zamān Ö / tamām: tamāmın Ö

⁴⁶ boldı: bo[ldı] M / ciger-ḥūn: diğir-gūn E

⁴⁷ Bu mısra E'de *Ḳaytıp bābāsını tuğyān èyledi*, Ö'de *Bābāsını ḳastap tuğyān èyledi* şeklindedir.

- 10 Oğlan dèdi üç yol kesip taşladı⁴⁸
Altundın bitildi körmey n'ışledi⁴⁹
Meger özün şeytân yolın başladı⁵⁰
Bâbâsını kıstap tuğyân èyledi⁵¹
- 11 Oğlan aydı ruḥṣat bërseṇ kèter-mèn⁵²
Yolın bilsem nèce künde yèter-mèn⁵³
Barıp ol kişini tavâf èter-mèn⁵⁴
Ruḥṣat bër dèp zâr [u] giryân èyledi⁵⁵
- [E15a] 12 Cühüdñ ol zamân acığı kèlip⁵⁶
Kol ayağı bağlap kişenler salıp⁵⁷
Köp tayaklar urup 'azâblar bërıp⁵⁸
Ol beççeni hıfz [u] zindân èyledi⁵⁹
- 13 Oğlan kökge bakıp kıldı münâcât⁶⁰
Dèdi sèn bilürsin Kâzî el-hâcât⁶¹
Muḥammed 'ışkıdın èylegil âzâd⁶²
Anı[ñ] 'ışkı mèni ḥayrân èyledi⁶³
- 14 Oğlan ol söz aytup hüşığa kèldi⁶⁴
Uykusunda kol ayağın boş kördi⁶⁵
Oyğanıp yerindin sıçrap turdı⁶⁶
Közin açıp şükr-i Sübhân èyledi
- Çocuk, "Üç kere kesip çıkardın.
Altından tekrar yazıldığını görm[ü]yor
musun?] Zannederim ki sen şeytanın
yoluna girmişsin." diyerek babasını
sıkıştırıp taşkınlık çıkardı.
- "İzin verirsen gidip o kişiyi tavaf
edeceğim. Yolu bilsem acaba kaç
günde [onun diyarına] ulaşırım?
İzin ver!" deyip ağladı.
- Yahudi [bir kere daha] öfkelen-di.
[Çocuğun] elini ayağını zincirle
bağladı, çok dayak atarak ona eziyet
çektirdi ve çocuğu zindana kapattı.
- Çocuk ellerini açtı ve yalvardı:
"Herkesin dileğini yerine getiren
Allah 'ım, sen bilirsin! Beni Hz.
Muhammed'in aşkından azat eyle!
Onun aşkı beni divane eyledi!"
- Çocuk böyle deyip kendinden geçti.
Uykusunda elini ve kolunu çözölmüş
gördü. Uyanıp yerinden sıçradı ve
Allah'a şükretti.

⁴⁸ dedi: aydı E

⁴⁹ körmey: köre / n'ışlediñ: taşladıñ E

⁵⁰ özün: özün E / başladıñ: uşladıñ E

⁵¹ bâbâsını: bâbâsığa Ö / Bu mısra E'de *Kâfir bâbâm dèyüp efgân èyledi* şeklindedir.

⁵² ruḥṣat bërseṇ: mèn Medîne E

⁵³ yolın bilsem: yol yörüse E, Ö

⁵⁴ barıp ol kişini: barıp şol kişini E, şol kişini barıp Ö / M'de mısranın sonundaki *èter-mèn* kelimesi iki kere yazılmıştır.

⁵⁵ zâr [u] giryân èyledi: oğlan cevân èyledi Ö

⁵⁶ Cühüdñ ol zamân: ol-zamân Cühüdñ E, şol zamân Cühüdñ Ö / kèlip: kèldi E, Ö

⁵⁷ ayağı: ayağın E, Ö / bağlap: balağlap M / salıp: saldı E, Ö

⁵⁸ tayaklar: tayağlar E / 'azâblar bërıp: îzâlar bèrdi E, 'azâblar bèrdi Ö

⁵⁹ beççeni: oğlanı E / hıfz [u] zindân: bend [ü] zindân Ö

⁶⁰ oğlan: beççe Ö

⁶¹ Bu mısra E'de *İlâhî Kâdirâ èylegil âzâd* şeklindedir.

⁶² èylegil: èylegin Ö / Bu mısra E'de *Muḥammed-i ḥakkdın èylegil âzâd* şeklindedir.

⁶³ 'ışkı: ḥakkı E / Bu mısra Ö'de *Köñli dèr sèni közi giryân èyledi* şeklindedir.

⁶⁴ Bu mısra E'de *Bu sözün soñ oğlan zâr etti*, Ö'de *Oğlan yatıp èrdi muḥacceb tüş kördi* şeklindedir.

⁶⁵ uykusunda: uykusida Ö / boş kördi: boşattı E

⁶⁶ oyğanıp: kuvanıp E / sıçrap: saçradı E / Bu mısra Ö'de *Seskenip oyğanıp yerindin turdı* şeklindedir.

- [M6b] 15 Oğlannın ihlâşı haddin aşır⁶⁷ Taşkarığa çıkıp kaynayıp coşır⁶⁸ Muhammed 'ışkıdın yâbâna tüşüp⁶⁹ Özün mişl-i ğark-ı 'ummân eyledi⁷⁰ *Çocuğun samimiyeti haddini aşmış, dışarı çıkıp kaynayıp coşmuştu. Hz. Muhammed'in aşkıdan çöllere düşüp kendini âdeta denizlere batırmıştı.*
- [Ö18a] 16 Medîne dēp her tarafge yügürüp⁷¹ Muhammed 'ışkıdın tınmayın yörüp⁷² Üç künden son kârvânı körüp⁷³ Oğlan kōrkup rengin hâzân eyledi⁷⁴ *“Medine!” diyerek sağa sola seğırtti. Hz. Muhammed'in aşkıdan durmadan yürüdü. Üç gün sonra bir kervana rastlayınca korktu ve rengi kaçtı.*
- [E15b] 17 Kârvânlar yığılışıp maşlahat êtdi⁷⁵ Bir êkisi kēlūp oğlannı tutdı⁷⁶ Kaydın kēlürsin dēp aña söz katdı⁷⁷ Oğlan aña sırrın beyân eyledi⁷⁸ *Kervancılar toplanıp işlerini gördüler. Bazıları gelip çocuğu tuttu ve “Nerden geliyorsun?” diye sordular. Çocuk onlara sırrını açıkladı:*
- 18 Üç kün boldı Muhammedni ister-mēn⁷⁹ Yüzin kōrmey ğâyibâne dost dēr-mēn⁸⁰ Ol kişini peygamber-i rāst dēr-mēn⁸¹ Maña kōrset dēp efġân eyledi⁸² *“Üç gün oldu Hz. Muhammed'i [görmek] istiyorum. Yüzünü görmeden ona gıyabında 'dost' derim. O kişinin hak resul olduğunu düşünüyorum. Bana onu gösterin!” deyip haykırdı.*
- 19 Kârvân aydı biz Medîne kēter-miz⁸³ Biz sēniġ sözünġi kâbūl êter-miz⁸⁴ Sēni Peyġambere biz kōrseter-miz⁸⁵ Dēp aña kōñlin şād-mân eyledi⁸⁶ *Kervancılar, “Peki! Biz [de] Medine'ye gidiyoruz. Seni Hz. Peygamber'e göstereceğiz.” diyerek çocuğun gönlünü hoş ettiler.*

⁶⁷ ihlâşı: şiddeti E / aşır: aştı E, Ö

⁶⁸ taşkarığa: taşkarığe E / çıkıp: çıktı Ö / kaynayıp coşır: yüregi taşı E, yüre[gi] coştı Ö

⁶⁹ yâbâna tüşüp: beyâna tüşti E / Bu mısra Ö'de *Resûlni ahtarıp beyâbânga tüşti* şeklindedir.

⁷⁰ özin mişl-i: mişl-i özin E, Ö / 'ummân: imân Ö / Bu mısra M'de *Mişl-i ğark-ı 'ummân özin eyledi* şeklinde hatalı yazılmıştır.

⁷¹ her: çār Ö / tarafge: [tar]afğa M, tarafğa Ö / yügürüp: yügürdi E

⁷² Muhammed: Resûlni Ö / yörüp: yördi E

⁷³ kârvânı körüp: körüp kârvânı M, nâ-geh kârvânı kördi E, nâ-gā[h] kârvânı körüp Ö

⁷⁴ oğlan: nēce Ö / rengin: rengi Ö

⁷⁵ kârvânlar yığılışıp: kârvânlar yığılıp E, şabî dēp kârvânlar Ö

⁷⁶ bir êkisi: bir nēcesi E / kēlūp: barıp E / oğlannı: oğlanı E

⁷⁷ dēp: Ø M / Bu mısra Ö'de *Bu oğlan kârvânı yüzine baktı* şeklindedir.

⁷⁸ oğlan aña sırrın: oğlan sırrın bir bir E, birin birin muhrızın Ö

⁷⁹ Muhammedni: mēn Resûlni E / ister-mēn: izlerem E, isterdim Ö

⁸⁰ dēr-mēn: dērem E, êrdim Ö

⁸¹ ol: şol Ö / dēr-mēn: dērem E, bildim Ö

⁸² kōrset: kōrgez Ö / dēp: dēyüp E, Ö / efġân: giryân E, cevlan Ö

⁸³ aydı: dēdi Ö

⁸⁴ biz sēniġ sözünġi: biz sēni sözünġi E, sēniġ bu sözlerniġ Ö / kâbūl: bāver Ö

⁸⁵ Peyġambere biz: yana Muhammedge E, Peyġambereġa biz Ö

⁸⁶ dēp aña kōñlin: dēyüp oğlan kōñlin E, dēyüp beççe kōñlini Ö

- [M7a] [Ö18b]
- [E16a]
- 20 Ol kécesi ol arada boldılar⁸⁷
Oğlan üçün ta‘ām alıp kældiler⁸⁸
Ta‘ām yaydıp köp tevellā kıldılar⁸⁹
Yèmes-mèn dèp zār [u] giryān èyledi⁹⁰
- 21 Oğlan dèdi özge sözni dèmez-mèn⁹¹
Nèce kündür mèn özümde èmes-mèn⁹²
Ol kişini körmey ta‘ām yèmes-mèn⁹³
Kasem ayıp ‘ahd ü peymān èyledi⁹⁴
- 22 Tèyüge mèn dèdi minmes-mèn dèdi⁹⁵
Piyāde yörimege özin sakladı⁹⁶
Oğlan öler dèp kārīvān ġamm yèdi⁹⁷
Cehd birle yolġa revān èyledi⁹⁸
- 23 Yol yörüdi aradın yètti kün ötdi⁹⁹
Andın soñ Medīne şehriġe yètti¹⁰⁰
Barça kèlip taşkarıġa cāy tutdı¹⁰¹
Anda olar menzil-i mekān èyledi¹⁰²
- 24 ‘Ādet èrdi ol zamānda kārīvāna¹⁰³
Savda üçün barur èrdi her yana
Ėrteñ birle uçrar èrdi biñ hāne¹⁰⁴
Anda olar işin çünān èyledi¹⁰⁵
- O gece orada durdular ve çocuk için yemek getirdiler. Sofra kurup çocuġa yakınlık gösterdiler. [Fakat çocuk.] “Yemek yemem!” diyerek ağlayıp inlemeye başladı.*
- “Başka söz söylemeyeceğim. Kaç gündür [zaten] kendimde değilim. Hz. Muhammed’i görmeden de yemek yemeyeceğim.” diye ant içti.*
- “Deveye de binmeyeceğim. Yaya gideceğim.” dedi. Kervancılar “Çocuk ölecek.” diye endişe ettiler ve gayret edip yola düştüler.*
- Dere tepe yürüdüler ve yedi gün sonra Medine şehrine ulaştılar. Hepsî şehrin dışında yerleştiler. Menzillerine ulaşmış oldular.*
- O devirde kervancılarda bir âdet vardı. Ticaret yapmak üzere her yere giderler idi. Sabahları büyük kalabalıklarla karşılaşır [ve ticaret yaparlardı.] Onlar da böyle yaptılar [ve sabahı beklediler.]*

⁸⁷ Bu mısra Ö’de *Beççe sözni eşitip ārām boldı* şeklindedir.

⁸⁸ oğlan üçün: bir ekisi Ö

⁸⁹ yaydıp: sunup E / köp tevellā: tevellālar Ö

⁹⁰ yèmes-mèn: yémey-mèn E / zār [u]: gözin Ö

⁹¹ dèdi: aydı E, Ö / dèmez-mèn: bilmes-mèn E, Ö

⁹² özümde èmes-mèn: özümni bilmes-mèn E

⁹³ ol kişini: şol kişini E, anı yüzün Ö

⁹⁴ kasem ayıp: kasem içip E, kasem aydı Ö

⁹⁵ tēyüge: tēvege E / dēdi: dēyüp E

⁹⁶ sakladı: ġakkladı M, Ö; saklayup E

⁹⁷ oğlan: bu oğlan E, Ö / öler: ö[l]er Ö / yèdi: yèyüp E

⁹⁸ cehd birle: ‘izzet bilen E

⁹⁹ yol yörüdi: el-kışsa E, yörürdi Ö

¹⁰⁰ andın soñ: kārīvān E / şehriġe: şehriġa Ö

¹⁰¹ barça: kārīvān E / kèlip: barıp E / Bu mısra Ö’de *Cemī’si Medīne içige kirdi* şeklindedir.

¹⁰² anda olar: olar anda Ö

¹⁰³ ‘ādet èrdi ol zamānda: ol zamāna ‘ādet èrdi E

¹⁰⁴ érteñ birle: érte bilen E / uçrar èrdi: uçradılar E / biñ: bu E

¹⁰⁵ işin: pīşe E / Bu dörtlük Ö’de yok.

- 25 Oğlan aydı mēni munda n'ēter-siz¹⁰⁶
Kārvān aydı bu kūn munda yatar-siz¹⁰⁷
Dēdi Peyğamberdin mahrūm ēter-siz¹⁰⁸
Kōñlūm mēni böyle gūmān ēyledi¹⁰⁹ *Çocuk, "Beni [ne tutuyorsunuz?]" dedi. Kervancılar, "Bugün burada yatacağın [ve yarın şehre gireceğiz.]" dediler. Çocuk, "Beni Resul'den mahrum edeceğinizden şüpheleniyorum." dedi.*
- 26 Oğlan aydı munda yatsam öler-mēn¹¹⁰
Baht qaralığım özüm bilür-mēn¹¹¹
Muhammed cemālin kōrmey qalūr-mēn¹¹²
Cevāb bērip zār [u] giryān ēyledi¹¹³ *"Burada yatsam ölürüm. Hz. Muhammed'in yüzünü görmeden kalırım. Çünkü bahtımın kara olduğunu biliyorum." diyerek ahuvah ile gözyaşı döktü.*
- 27 Kārvāniler ruḥṣat bērip yēberdi¹¹⁴
Oğlan Medīneniḡ şehriḡe kirdi
Barıp oğlan tā ki ḥādimni kōrdi¹¹⁵
Yā Muḥammed dēdi efgān ēyledi¹¹⁶ *Kervancılar izin verip [çocuğu] gönderdiler. Çocuk Medine şehrine girdi ve gidip Hz. Muhammed'in hizmetçisi [olan Hz. Bilal'i] görünce "Ya Muhammed!" diyerek feryat etti.*
- 28 Ḥādim andın oşbu sözni eşitti¹¹⁷
Yüregi su bolup özidin kētti
Ḥayrān bolup oğlan qolıdın tutdı¹¹⁸
Kōñli yıḡlap lebi ḥandān ēyledi¹¹⁹ *Hz. Bilal bu sözü işitince yüreği su misali özünden akıp gitti. Hayran olmuş bir şekilde çocuğun kolundan tuttu. Gönlü ağlıyor fakat yüzü gülüyordu.*
- [E16b] 29 Oğlan aydı mēn yüz menzil yōrūdüm
Dūnyā külfetidin yüzüm ögürdüm
Āḥiride kōñlūm Teḡrige sundum
Teḡrim mēni mahrūm-ı cān ēyledi¹²⁰ *Çocuk şöyle devam etti: "Ben kilometrelerce yürüdüm. Dünya sıkıntılarından yüz çevirdim ve en sonunda gönlümü Allah'a sundum. Allah da can kaygısını benden aldı.*

¹⁰⁶ mēni munda: kārvān mēni E, kārvān munda Ö

¹⁰⁷ aydı: dēdi Ö / bu kūn: kēce Ö / yatar-siz: yatar-miz Ö

¹⁰⁸ dēdi: mēni Ö / Bu mısra E'de yok.

¹⁰⁹ Bu mısra Ö'de *Kōñlūm böyle qaşd-ı hicrān ēyledi* şeklindedir. / Bu mısra E'de yok.

¹¹⁰ aydı: dēdi Ö / munda: bu E

¹¹¹ Bu mısra Ö'de *Ērte kēce qarār aytabilmes-mēn* şeklindedir.

¹¹² Muhammed: Resūlniḡ Ö / qalūr-mēn: öler-mēn Ö

¹¹³ Bu mısra Ö'de *Meniḡ kōñlūm böyle gūmān ēyledi* şeklindedir. / Bu dōrtlük M'de yok.

¹¹⁴ Bu mısra E'de *Kārvānlar oğlanıḡ ruḥṣatın bērdi* şeklindedir.

¹¹⁵ barıp oğlan: baruyıp oğlan M, barur ērdi E / tā ki: ne ki E / Mısranın yanında *ḥādim* sözüne işaret olarak *ya'nī Ḥazret-i Bilāl* ibaresi mevcuttur.

¹¹⁶ dedi: dēyüp E / efgān: giryān E / Bu ve altındaki dōrtlük Ö'de tek dōrtlükte toplanmıştır: *Bu kārvānlar ruḥṣat bērip yēberdi / Barup nā-gehān ḥādimni kōrdi / Ḥādim Muḥammedniḡ atın eşitti / Yā Muḥammed dēyüp nālān ēyledi.*

¹¹⁷ Bu mısra E'de *Ḥādim Muḥammed atın işitti* şeklindedir.

¹¹⁸ Bu mısra E'de *İzzet bilen barıp oğlanı tuttu* şeklindedir.

¹¹⁹ Bu mısra E'de *Kōzin yaşlap baḡrın büryān ēyledi* şeklindedir.

¹²⁰ Bu dōrtlük M ve Ö'de yok.

- 30 Dêdi şabr kılup turgıl ê şabî¹²¹
Muhammedge alıp barur-mên sêni¹²²
Köñli bolmas ölgenini ayğani¹²³
Aldamağça sözün yalğan èyledi¹²⁴
- 31 Hādım yol başladı oğlan yördi¹²⁵
Ėkisi koşulup mescidge keldi¹²⁶
Sên tur dēdi hādım içkeri kirdi¹²⁷
Köz yaşın akuzup giryān èyledi¹²⁸
- 32 Hādımın sordılar anda ol nā-çār¹²⁹
Nê-ki bolduñ sên munıñ-dêk bî-ķarār¹³⁰
Hādım aydı bir ‘acāyib sözüm bar
Ağzın açıp anda sūhan èyledi¹³¹
- [M7b] 33 Dēdi yırağdın kēlmış bir oğlan¹³²
[Ö19a] Muhammedge ‘āşık çāk-giribān
Ölgenin aytmayın sözledim yalğan¹³³
Taşkarıda muntazır cevlan èyledi¹³⁴
- 34 ‘Alī aytur mên taşkarı çıkayın¹³⁵
[E17a] Ol oğlanı alıp yahşı bakayın¹³⁶
Ferzendim dēp bağrım birle kaçayın¹³⁷
Dēben özin yolğa revān èyledi¹³⁸
- “Ey çocuk, sabırlı olup bekle. Seni Hz. Muhammed’e götüreceğim.” dedi. [Peygamber’in] öldüğünü demeye gönlü razı olmadığı için, çocuğu kandırmak üzere yalan söyledi.
- Hz. Bilal önde, çocuk arkada yürüdüler. İkisi beraberce mescide geldiler. “Sen dur!” dedi Hz. Bilal ve içeri girdi. Gözleri yaş içindeydi.
- Oradakiler Hz. Bilal’e çaresizce “Sana ne oldu, bu telaşlı hâlin nedir?” [diye sordular.] Hz. Bilal, “Size şaşılalacak bir sözüm var.” deyip anlatmaya başladı:
- “Uzaklardan Hz. Muhammed’e âşık, çok kederli bir çocuk gelmiş. [Hz. Muhammed’in] öldüğünü diyemedim, yalan söyledim.” dedi. Dışarıda bekleyen çocuk [ise] telaşlıydı.
- Hz. Ali, “Ben dışarı çıkayım, o çocuğu alıp güzelce bakayım. “Torunum!” diyerek bağrıma basayım.” dedi ve kapıya yöneldi.

¹²¹ Bu mısra E ve Ö’de *Hādım aydı şabr kılup turgıl ê şabî* şeklindedir.

¹²² Muhammedge: Muhammedğa E / barur-mên: barayın E, Ö

¹²³ köñli bolmas: tili yoktur E / ölgenini: olğanını Ö / ayğani: eytgeni E, aytğanı Ö

¹²⁴ aldamağça: sözlemege M, aldamağa Ö / yalğan: yalğa[n] M

¹²⁵ yördi: kēl dēdi E

¹²⁶ mescidge keldi: saçrap bardı E

¹²⁷ sên tur dēdi hādım: sên bu yerde tur dēp E

¹²⁸ köz yaşın akuzup: közde yaşın zār u M

¹²⁹ sordılar: soradı Ö / anda ol nā-çār: turğan çehār-yār Ö

¹³⁰ munıñ-dêk: munıñ kēbi Ö

¹³¹ sūhan: zebān Ö / Bu dörtlük M’de yok.

¹³² dēdi: dēdi kim E / Bu mısra Ö’de *Hādım dēdi kēlmış yırağdın oğlan* şeklindedir.

¹³³ aytmayın: aytmadım E, Ö

¹³⁴ muntazır: oğlan E, Ö / cevlan: fiğān E

¹³⁵ aytur: aydı E, dēdi / mên taşkarı: mên taşkar M, taşkarığa Ö

¹³⁶ alıp yahşı: aldap söldüp M, alıp uşlap Ö

¹³⁷ dēp: dēk E / bağrım birle: cānım birlen E / kaçayın: söyleyin E

¹³⁸ dēben: dēp M, dēyüp Ö

- 35 'Alî çıkıp mescid aldında turdı¹³⁹
Oğlan Muḥammed dēp karşı yügürdi¹⁴⁰
Êşitip 'Alîniṅ rengi sarğardı¹⁴¹
Mişâl-i gül yüzin ḥazân eyledi¹⁴²
- 36 'Alî ol oğlanı koluğa alıp¹⁴³
Alma kēbi iskep koyuğa salıp¹⁴⁴
Şabr kıl dēp mescid içiḡe kirip¹⁴⁵
Resûlniṅ ölgenin beyân eyledi¹⁴⁶
- 37 Botam zâyî' bolmış miḥnetiṅ seniṅ
Cânıṅ sefer kılıp kılıpdur teniṅ
Bî-maḥalde bolup gül [ü] gülşeniṅ¹⁴⁷
Cemâlini bizdin maḥrûm eyledi¹⁴⁸
- 38 Üç kün boldı bu kün Resûl ölgeni¹⁴⁹
Cemâlini bizdin maḥrûm kılğani¹⁵⁰
Saṅa naşîb yokdur botam körgeni¹⁵¹
Dēben bu sözleri beyân eyledi¹⁵²
- [E17b] 39 Ol-zamânda Ḥasan Ḥüseyn keldiler¹⁵³
Ol oğlan boynıḡa kolın saldılar¹⁵⁴
Ê birâder oynagaḡı dediler¹⁵⁵
Oğlan yüzin yasıp pinhân eyledi¹⁵⁶
- Dışarı çıkıp mescidin önünde durdu. Çocuk, "Muhammed!" diyerek ona doğru yürüdü. Hz. Ali [bu sözü] işitince rengi sarardı ve yüzü solgun bir güle döndü.*
- Çocuḡu tutup baḡrına bastı ve bir elma koklar gibi onu kokladı. "Sabırlı ol!" deyip mescidin içine girdi ve Hz. Muhammed'in öldüğünü açıklamak zorunda kaldı:*
- "Yavrum! Senin sıkıntın yok olmuş, canın bedeninden çıkmış, tenin kalmıştır. Senin gülün ve gül bahçen [yani Hz. Muhammed] artık mekânsızdır ve cemalini bizden mahrum eylemiştir."*
- "Hz. Muhammed öleli, cemalini bizden mahrum edeli üç gün oldu. Ah yavrum! Onu görmek senin nasibin değilmiş!" diyerek sözlerine devam etti.*
- O anda Hasan ve Hüseyin gelip çocuḡa sarıldılar. "Ey kardeşim, gel oynayalım." dediler. Çocuk ise suratını asıp yüzünü sakladı.*

¹³⁹ Bu mısra E'de 'Alî ol oğlanı yanıḡa bardı, Ö'de 'Alî ol oğlan yanıḡa bardı şeklindedir.

¹⁴⁰ oğlan Muḥammed dēp: Muḥammed dēp oğlan Ö / karşı: körtüp E

¹⁴¹ eşitip 'Alîniṅ rengi: oşol 'Alî rengi demde E, ol-zamân 'Alîniṅ rengi Ö / sarğardı: sarardı M

¹⁴² Bu mısra E'de *Köz yaşıṁ akuzıp giryân eyledi*, Ö'de *Közidin yaş akıp giryân eyledi* şeklindedir.

¹⁴³ koluğa: aldıḡa E

¹⁴⁴ iskep: yıdlap E, ıskap Ö

¹⁴⁵ Bu mısra E'de *Şabr kılḡıl dēben mescidge kirip*, Ö'de *Kirgil içkeri dēp mescidge alıp* şeklindedir.

¹⁴⁶ Resûlniṅ: Resûlni E, Ö

¹⁴⁷ Bu mısra E'de *Vehm birlen solmuş tâze gülşeniṅ*, Ö'de *Behmen yeli birlen solup gülşeniṅ* şeklindedir.

¹⁴⁸ Bu mısra E'de *Büsitāniṅni küllî ḥazân eyledi*, Ö'de *Büsitāniṅni böyle ḥazân eyledi* şeklindedir.

¹⁴⁹ üç kün boldı bu kün: botam üç kün boldı E / Bu mısra Ö'de *Üç kü[n] boldı Muḥammedni ölgeni* şeklindedir.

¹⁵⁰ cemâlini: cemâlni E / bizdin: sizden Ö / maḥrûm: cüdâ E

¹⁵¹ saṅa: bizge E / yokdur: yoktur E, Ö / botam körgeni: yüzin körgeni E, birge yörgeni Ö

¹⁵² dēben: dēyüp E / Bu mısra Ö'de *Birkilip zâr [u] giryân eyledi* şeklindedir.

¹⁵³ ol-zamânda: ol zamânda E

¹⁵⁴ kolın: kol E

¹⁵⁵ ê: kél E

¹⁵⁶ Bu mısra E'de *Êlmes-mên dēp zâr u giryân eyledi* şeklindedir. / Bu dörtlük E'de alttaki dörtlükten sonra gelmektedir. / Bu beyit muhtemelen Ö'de de aynı sırada yer almaktadır. Fakat sonraki sayfalar kayıp olduğundan kesin bir şey söyleyemiyoruz.

- [M8a]
- 40 Oğlan aydı ansız cānnı n'êter-mên¹⁵⁷
Mên hem āhiretniñ yolın tutar-mên¹⁵⁸
Hoş kalıñ yārānlar mên hem kêter-mên¹⁵⁹
Elvedā' dēp āh [u] efğān ēyledi¹⁶⁰ *Çocuk, "Onsuz bu canımı ne yapayım?
Ben de onun peşinden ahiret yoluna
gideyim. Hoşça kalın dostlar, ben de
gidiyorum, elveda!" diyerek ahuzar
eyledi.*
- 41 Resūlniñ 'ışkıdın küyüp ol ġarīb
Ol şabī cānın Hakk'a tapşurup
Ġonca dēk sarğarıp cānını bērip
Meskenin cennetü'l-me'vā ēyledi¹⁶¹ *O garip, Hz. Muhammed'in aşkından
yandı, rengi gonca gibi sarardı ve
çocuk canını Hakk'a teslim etti.
Mekânı cennet oldu.*
- 42 Şahābe barçası mātemin tutup¹⁶²
Peyğambeniñ bir yanında defn ētip¹⁶³
Murtaẓā tüş kördi ol kēce yatıp
Ėrteñ birle ħalkğa beyān ēyledi¹⁶⁴ *Bütün sahabeler [çocuğun] matemini
tutup onu Hz. Muhammed'in
yanıbaşında defnettiler. O gece Hz.
Ali bir düş gördü ve sabah kalkıp
[düşünü] halka açıkladı.*
- 43 Körür ol ġilmānlar kaçında turmış
Peyğamber tizinde oğlan olturmuş
Murād tapıp oğlan rengi kızarmış
Gül yüzini māh tābān ēyledi¹⁶⁵ *Çocuk, cennet delikanlıları karşısında,
Hz. Muhammed'in dizinde oturmuş,
muradına erişmiş ve rengi yerine
gelmişti. [Sanki] gül yüzünü dolunay
parlatmıştı.*
- 44 Elbette iĥlāşlı yēter murāda¹⁶⁶
Bir ġümrah bende-miz köhne dünyāda¹⁶⁷
Her kişiniñ şıdķı bolsa ziyāde¹⁶⁸
Başımıznı ġaflet girān ēyledi¹⁶⁹ *Elbette samimi kimseler muradına
erişir. Bu köhne dünyada delalet
düşmüş köleleriz. Hepimiz temiz ve
saf olsak da başımızı ġaflet
ağırlaştırmıştır.*

¹⁵⁷ n'êter-mên: n'ēteyin Ö

¹⁵⁸ mên hem: mên-hem E, Ö / āhiretniñ: āhiretni Ö / tutar-mên: tutayın Ö

¹⁵⁹ yārānlar: yārānlar M / mên hem: mên-hem E

¹⁶⁰ Ö'de, sayfalar kayıp olduğu için, bu beyitten sonraki beyitler mevcut değildir.

¹⁶¹ Bu dörtlük E'de *Muhammed 'ışkıdın bolup-mên ġarīb / Za'ferān-dēk boldı sarğarıp / Oğlan cānın yana
Hakk'a tapşurup / Resūlniñ yolında ħurbān ēyledi* şeklindedir.

¹⁶² şahābe barçası: şahabeler barı E

¹⁶³ Peyğambeniñ: Muhammedniñ E / bir yanında: yanlarında E

¹⁶⁴ érteñ birle: érte turup E / ħalkğa: ħalka E

¹⁶⁵ Bu dörtlük E'de *Altun kümüş tācı başıda turmış / Nece ħūr u ġilmān kaçıda turmış / Ferište-i diger
daşında turmış / Gül yüzini māh tābān ēyledi* şeklindedir.

¹⁶⁶ elbette iĥlāşlı: mundaġ iĥlāş ētken E

¹⁶⁷ bir: biz E / Bu mısra ile altındaki mısra E'de yer değiştirmiştir.

¹⁶⁸ Bu mısra E'de *Her kim şıdķın ētse bolur ziyāde* şeklindedir.

¹⁶⁹ girān: giryān E

- 45 Oşal Kāsım yahşsı yolğa tüşekör¹⁷⁰ *İşte Kasım, güzel yola düşmeye,*
[E18a] Hakkñıñ yadı bilen kaynap daşakör¹⁷¹ *Hakk'ın zikriyle kaynayıp taşmaya ve*
Cānın bergeñlere başıñ koşakör¹⁷² *[Hak yolunda] canını verenlere sen*
Bu dünyā kimlere beyān èyledi¹⁷³ *de başını vermeye çabala. Bu dünya*
kimlere [bunları] anlatmış, öğüt
vermiştir?

Temmetü'l-kitāb
bi'avni'l-Melikü'l-Vehhāb vallāhu a'lem
bi'ş-şavāb temme temme

¹⁷⁰ yahşsı yolğa: bir yahşsı E

¹⁷¹ Hakkñıñ: Hakkñı E / daşakör: coşakör E / Bu mısra ile altındaki mısra E'de yer değiştirmiştir.

¹⁷² bergeñlere: çekenlerğa E

¹⁷³ bu dünyā kimlere: köhne dünyā kimgе E / beyān: vefā E

Dizinle İlgili Açıklamalar

1. Dizinde kelimelerin sözlük anlamlarından ziyade metindeki anlamları gösterilmiş ve bu şekilde işlevsel bir dizin oluşturulması hedeflenmiştir.

2. Metne atıflarda önce kıta numarası sonra satır numarası gösterilmiştir: 1/2, 2/4, 8/3 vb.

3. İsim madde başlarında önce ekler alfabetik olarak gösterilmiş, sonra (eğer varsa) birleşik fiil yapıları ve Arapça ve Farsça tamlama yapıları sıralanmıştır.

4. Birleşik fiillerin anlamları isim unsurunun madde başında açıklanmış, ayrıca fiil unsurunun madde başında da geçtiği kıta ve satır numarası gösterilmiştir.

5. Türkçe kelimeler, Sir Gerard Clauson'un "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish" adlı eseri başta olmak üzere, Abuşka Lügati (Niyāzī, 2011), Fethali Kaçar Lügati (Rahimi, 2018), Şeyh Süleyman Efendi Lügati (1298) ve Abuşka Lügati temelinde hazırlanmış olan Herrmann Vámbéry (1867) ve Abel Pavet de Courteille'in (1870) sözlükleri referans alınarak açıklanmıştır. Yer yer Suat Ünlü'nün (2013) sözlüğünden de istifade edilmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler ise Francis Joseph Steingass'ın "A Comprehensive Persian-English Dictionary" (1998) adlı eseri referans alınarak açıklanmıştır. Dizinde Clauson'un sözlüğü "ED", Steingass'ın sözlüğü "St.", Abuşka Lügati "AL", Fethali Kaçar Lügati "FK", Şeyh Süleyman Efendi Lügati "ŞSE", Vámbéry'in sözlüğü "CS", Courteille'in sözlüğü "DTO", Ünlü'nün sözlüğü "ÇTS" kısaltmasıyla gösterilmiştir.

6. Dizin

A (a, ā, ‘a, ‘ā)

‘**acāyib** *Ar. (sf.)* şaşılacak, tuhaf [krş. St. 836b]

‘a. (‘acāyib sözü) 32/3

acıq/-ğ *T. (is.)* teessüf, yazıklanma, kızma [krş. ED 21b]

a.+1 (acıqı/acığı kél-: öfkelen-, kız-) 7/1, 12/1 [krş. ŞSE 5b]

aç- *T. (f.)* aç-, arala- [krş. ED 18b]

a.-ıp 14/4, 32/4

ağzın aç- 32/4

közin aç- 14/4

ad *T. (is.)* ad, isim, nam [krş. ED 32b]

→ **at**

a. 6/4

‘**adālet** *Ar. (is.)* herkesin hakkını gözetme, hakkaniyet [krş. St. 838a]

‘a. 2/4

ādem *Ar. (is.)* insan, insanoğlu [krş. St. 29a]

ā. 3/1

ā.+lerni 5/4

‘**ādet** *Ar. (is.)* adet, gelenek, görenek [krş. St. 829a]

‘ā. (‘ādet ěrdi) 24/1

ağız/-zı *T. (is.)* ağız [krş. ED 98a]

a.+ın (ağzın aç-: konuşmaya başla-) 32/4

āh *Far. (is.)* feryat, inilti [krş. St. 123a]

ā. (āh u efgān ěyle-: ağlayıp feryat et-) 40/4

‘**ahd** *Ar. (is.)* yemin, ant [krş. St. 874a]

→ **ķasem, peymān**

‘a. (‘ahd ü peymān ěyle-: ant iç-, yemin et-) 21/4

āhıret *Ar. (is.)* öbür dünya, beka âlemi [krş. St. 25a]

ā.+niñ 40/2

āhırıde *Ar.+T. (zf.)* sonunda

a. 29/3

aķuz- *T. (f.)* akıt- [krş. AL 132]

a.-up 31/4

köz yaşıñ aķuz- 31/4

al- *T. (f.)* [krş. ED 124b]

1. al-, bir şeyi bulunduğı yerden ayır-

a.-dı 7/2, 9/1

a.-ıp 20/2, 30/2, 34/2, 36/1

ķolıĝa al- 36/1

2. ele geçir-, zapt et-

a.-ıpdur 8/2

‘**ālem** *Ar. (is.)* kâinat, yaratılmışların bütünü [krş. St. 831a]

‘ā.+de 2/1

‘ā.+e 2/2

‘ā.+ĝa 4/2

‘ā.+ni 1/2, 3/4

aldı *T. (is.)* ön, ön taraf [krş. ÇTS 33a]

a.+ında 35/1

alda- *T. (f.)* kandır-, aldat- [krş. CS 213b]

a.-maķķa 30/4

‘**Alı** *Ar. (is.)* Hz. Ali → **Murtażā**

‘A. 34/1, 35/1, 36/1

‘A.+niñ 35/3

alma *T. (is.)* elma [krş. ED 146a]

a. (alma kibi) 36/2

altun *T. (is.)* altın [krş. ED 131a]

a. 7/3, 9/2

a.+dın 10/2

aķa *T. (zm.)* ona **ķk.** olı

a. 17/3, 17/4, 19/4

anda *T. (zm.)* orada **ķk.** olı

a. 23/4, 24/4, 32/1, 32/4

andın *T. (zm.)* ondan **ķk.** olı

a. 28/1

a. (andın son) 23/2

anı *T. (zm.)* onu **ķk.** olı

a. 9/3

anıñ *T. (zm.)* onun **ķk.** olı

a. 2/1, 4/2, 8/3, 13/4

ansız *T. (zm.)* onsuz **ķk.** olı

a. 40/1

ara *T. (is.)* iki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla [krş. ED 196a]

a.+dın 23/1

aş- *T. (f.)* aş-, geç-, yüksel- [krş. DTO 23]

a.-ıp 15/1

ħaddın aş- 15/1

‘**āşık** *Ar. (is.)* āşık, tutkun kimse [krş. St. 829b]

‘ā. 33/2

at *T. (is.)* ad, isim, nam [krş. āt ED 32b]

→ **ad**

a.+1 6/2

a.+ıdur 8/1

- a.+ını 2/4
a.+ını 7/2, 9/1
āvāze *Far. (is.)* yüksek ses, avaz [krş. St. 117b]
ā.+si 4/2
ay- *T. (f.)* söyle-, de-, anlat- [krş. ED 266a] → **ayt-**
a.-dı 8/1, 11/1, 19/1, 25/1, 25/2, 26/1, 29/1, 32/3, 40/1
a.-ğanı 30/3
ayak/-ğ *T. (is.)* bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü [krş. *adağ* ED 45a]
a.+ı 12/2
a.+ın 14/2
ayt- *T. (f.)* söyle-, de-, anlat- [krş. FK 1381] → **ay-**
a.-ıp 21/4
a.-mayın 33/3
a.-up 14/1
a.-ur 34/1
kaşem ayt- 21/4
‘azāb *Ar. (is.)* büyük sıkıntı, eziyet [krş. St. 840a]
‘a.+lar (‘azāblar bër-: acı çektir-, üz-) 12/3
āzād *Far. (is.)* özgür, kurtulmuş, hür [krş. St. 42a]
ā. (āzād èyle-: serbest bırak-, özgür bırak-) 4/4, 13/3

B
bābā *Far. (is.)* çocuğu olan erkek, baba [krş. St. 135b]
b. 6/4
b.+m 9/4
b.+sını 10/4
bağır/-rı *T. (is.)* göğüs, sine [krş. ED 317a]
b.+ım (bağır[ım] birle kaç-: sevgiyle kucakla-) 34/3
bağla- *T. (f.)* bir şeyi bir yere veya bir şeye tuttur- [krş. ED 314b]
b.-p 12/2
baht qaralığı *Far.+T. (is.)* bahtsızlık, talihsizlik
b.+m 26/2
bağ- *T. (f.)* bak-, nazar et- [krş. ED 311a]
b.-ayın 34/2
b.-ıp 2/2, 13/1
bar *T. (is.)* var, mevcut [krş. ED 353a]
b. 32/3
b. (bar èdi) 6/3
bar- *T. (f.)* var-, git-, bir yere doğru yönel- [krş. ED 354a] → **kèt-**
b.-ıp 11/3, 27/3
b.-ur (barur èrdi) 24/2
b.-ur-mèn 30/2
barça *T. (zm.)* hepsi, tamamı [krş. FK 1385]
b. 23/3
b.+sı 42/1
baş *T. (is.)* baş, kafa [krş. ED 375a]
b.+ı 45/3
b.+ımızın 44/4
başka *T. (sf.)* bilinenden ayrı, diğer [krş. ŞSE 69a]
b. (başka devrān) 1/4
b. (başka tuğyān) 1/4
başla- *T. (f.)* bir işe giriş-, harekete geç- [krş. ED 381b]
b.-dı 31/1
b.-dın 10/3
yol başla- 31/1
beççe *Far. (is.)* çocuk, oğlan [krş. St. 157a]
b.+ni 12/4
bende *Far. (is.)* köle, hizmetçi [krş. St. 202b]
b.+miz 44/2
bër- *T. (f.)* ver-, ilet-, sun- [krş. ED 354b]
b. 11/4
b.-genlere 45/3
b.-ıp 12/3, 26/4, 27/1, 41/3
b.-me 5/1
b.-señ 11/1
‘azāblar bër- 12/3
cānın bër- 45/3
cānını bër- 41/3
cevāb bër- 26/4
köñliñi bër- 5/1
ruḥşat bër- 11/1, 11/4, 27/1
beyān *Ar. (is.)* açıklama, bildirme [krş. St. 214a]
b. (beyān èyle-: açıkla-, bildir-) 17/4, 36/4, 38/4, 42/4, 45/4

bî-ķarār *Far.+Ar. (s.)* kararsız [krş. St. 223a]
b. 32/2
bil- *T. (f.)* bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulun- [krş. ED 330b]
b.-sem 11/2
b.-ür-mèn 26/2
b.-ürsin 13/2
bilen *T. (e.)* ile, birlikte, beraber [krş. CS 252b]
b. (altun bilen) 7/3
b. (hikmet bilen) 1/1
b. (yâdı bilen) 45/2
bî-maḥāl *Far.+Ar. (sf.)* mekânsız
b.+de 37/3
biḡ *T. (sf.)* bin, bin sayısı [krş. ED 346b]
→ **miḡ**
b. (biḡ ḥāne) 24/3
bir *T. (sf.)* [krş. ED 353b]
1. herhangi bir
b. (bir 'acāyib sözüm) 32/3
b. (bir Cühūd) 6/1
b. (bir gümrah) 44/2
b. (bir kısm tofraḡdın) 3/1
b. (bir küni) 5/2, 6/1
b. (bir miḥmān-ḥāna) 5/3
b. (bir oḡlan) 33/1
b. (bir sāḥirniḡ) 8/1
b. (bir tıfl-ı nā-ṣād) 6/3
b. (bir yanında) 42/2
2. bir sayı sıfatı
b. 17/2
birāder *Far. (is.)* erkek kardeş [krş. St. 167b]
b. 39/3
birle *T. (e.)* ile, birlikte, beraber [krş. ED 364b]
b. (baḡrım birle) 34/3
b. (cehd birle) 22/4
b. (érteḡ birle) 24/3, 42/4
bitil- *T. (f.)* yazıl-, yazıya geçiril- [krş. ED 305a]
b.-di 7/3, 9/2, 10/2
biz *T. (zm.)* birinci çokluk şahıs zamiri [krş. ED 388a]
b. 19/1, 19/2, 19/3
b.+din 37/4, 38/2
b.+ge 8/3
bol- *T. (f.)* [krş. ED 331a]

1. ol-, oluş-, meydana gel-, anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır.
b.-dı 4/1, 9/3, 18/1, 38/1
b.-duḡ 32/2
b.-mas 30/3
b.-mıṣ 37/1
b.-sa 44/3
b.-up 28/2, 28/3, 37/3
b.-uptur 6/2
bî-ķarār bol- 32/2
bünyād bol- 6/2
ciger-ḥūn bol- 9/3
ḡayrān bol- 28/3
köḡli bolma- 30/3
üç kün bol- 18/1, 38/1
zamānī bol- 4/1
żāyi' bol- 37/1
ziyāde bol- 44/3
2. bulun-, hazır bulun-
b.-dılar 20/1

boş *T. (is.)* boş, serbest [krş. ED 376a]
b. 14/2

bota *T. (is.)* yavru, oḡul [krş. AL 357]
b.+m 8/4, 37/1, 38/3

boyın/-nı *T. (is.)* boyun [krş. ED 386b]
b.+ḡa 39/2

böyle *T. (zf.)* bunun gibi [krş. FK 1403]
b. 25/4

bu *T. (sf.)* bu, işaret sıfatı [krş. ED 291b]

b. (bu 'ālemde) 2/1
b. (bu 'ālemni) 1/2
b. (bu dünyā) 45/4
b. (bu kün) 25/2, 38/1
b. (bu sözlerni) 38/4
b. (bu ṣīrīn cāna) 5/2

bünyād *Far. (is.)* yapı, bina [krş. St. 204a]

b. (bünyād bol-: oluş-, kurul-) 6/2

büt-perest *Far. (sf.)* putperest, puta tapan [krş. St. 155a]

b. (büt-perest kāfirler) 4/3

C

cādūlhḡ *Far.+T. (is.)* cadıya yaraşır davranış, kötülük [krş. St. 349a]
c.+da 8/2

cān *Far. (is.)* kişinin kendi varlığı, can, hayat [krş. St. 352a]

c. (mahrûm-ı cān) 29/4
c.+a 5/2
c.+ıı 37/2
c.+ın 41/2
c.+ın (cānın bër-: kendini feda et-) 45/3
c.+ını 4/4
c.+ını (cānını bër-: öl-, vefat et-) 41/3
c.+nı 40/1
cāy *Far. (is.)* yer, mevki, mahal [krş. St. 354b] → **yër**
c. (cāy tut-: yerleş-) 23/3
c.+ındın 7/2
cebr *Ar. (is.)* zorbalık, kötülük [krş. St. 355b]
c.+i 8/3
cehd *Ar. (is.)* çalışıp çabalama, gayret [krş. St. 381b]
c. (cehd birle) 22/4
cemāl *Ar. (is.)* yüz güzelliği [krş. St. 370b]
c.+in 26/3
c.+ini 37/4, 38/2
cennetü'l-me'vā *Ar. (is.)* cennetin katlarından biri [krş. St. 373b]
c. 41/4
cevāb *Ar. (is.)* yanıt, cevap [krş. St. 375b]
c. (cevāb bër-: yanıtla-) 26/4
cevlān *Ar. (is.)* dolaşma, gezinme [krş. St. 378b]
c. (cevlān èyle-: heyecandan yerinde durama-) 6/4, 33/4
ciger-hūn *Far. (sf.)* çok muzdarip [krş. St. 366b]
c. (ciger-hūn bol-: çok muzdarip ol-, üzül-) 9/3
coş- *T. (f.)* kayna-, taş-, heyecanlan-
c.-ıp 15/2 [krş. ŞSE 156a]
Cühūd (< Ar. Yehūd) *Far. (is.)* Yahudi [krş. St. 382a]
C. 6/1, 8/1
C.+ıı 7/1
C.+nıı 12/1

Ç

çak- *T. (f.)* çak-, tuttur- [krş. ED 405b]
ç.-ıp 1/3, 2/3

çāk-giribān *Far. (sf.) mec.* çok kederli [krş. ÇTS 222b]
ç. 33/2
çerāğ *Far. (is.)* ışık, alev [krş. St. 389a]
ç.+ın 2/1
çık- *T. (f.)* [krş. ED 405a]
1. içeriden dışarı var-, git-
ç.-ayın 34/1
ç.-ıp 15/2, 34/2
2. görün-, ortaya çık-
ç.-ıp 1/1
çünān *Far. (zf.)* öyle, onun gibi [krş. St. 403a]
ç. 24/4

D

daş- *T. (f.)* taş-, sığma- [krş. taş- ED 559b]
d.-a (daşakör) 45/2
dē- *T. (f.)* de-, söyle-, ifade et- [krş. tē- ED 433b]
d.-ben 34/4, 38/4
d.-di 10/1, 13/2, 21/1, 22/1, 22/1, 25/3, 27/4, 30/1, 31/3, 33/1
d.-diler 39/3
d.-mez-mèn 21/1
d.-p 6/4, 11/4, 16/1, 17/3, 18/4, 19/4, 20/4, 22/3, 34/3, 35/2, 36/3, 40/4
d.-r-mèn 18/2, 18/3
d.-yüp 8/4, 9/4
defn *Ar. (is.)* gömme, gömülme [krş. St. 529a]
d. (defn èt-: göm-, toprağa ver-) 42/2
dēk *T. (e.)* benzerlik edatı, gibi [krş. FK 1627]
d. (ğonca dek) 41/3
devrān *Far. (is.)* dünya, felek [krş. St. 542b] → **dünya, yër yüzi**
d. 1/4
dost *Far. (is.)* sevilen, güvenilen kimse [krş. St. 544a]
d. 18/2
düş *Far. (is.)* omuz [krş. St. 544b]
d. (düş düşdın: omuz omuza) 2/2
dūzah *Far. (is.)* cehennem [krş. St. 543b]
d.+dın 4/4

dünyā *Ar. (is.)* içinde yaşamakta olduğumuz yeryüzü [krş. St. 539a]
→ **devrān, yēr yūzi**
d. 29/2, 45/4
d.+da 44/2
d.+nı 5/3
dürlüg *T. (sf.)* türlü, çeşitli [krş. *törlüg* ED 546b]
d. (dürlüg elvān) 1/2

E (e, è)

è *T. (e.)* seslenme ünlemi, ey → **yā**
è. (è birāder) 39/3
è. (è şabī) 30/1
ër- *T. (f.)* ek-fiil, i- fiili [krş. *ër-* ED 193b]
→ **ër-**
è.-di (bar èdi) 6/3
è-mes-mèn 21/2
efgān *Far. (is.)* ızdırapla haykırma, feryat [krş. St. 934a]
e. (āh u efgān èyle-: ağlayıp feryat et-) 40/4
e. (efgān èyle-: ızdırapla bağır-, feryat et-) 8/4, 18/4, 27/4
èki *T. (sf.)* iki, birden bir artık [krş. *èkki* ED 100b]
è.+si 17/2, 31/2
elbette *Ar. (zf.)* muhakkak, mutlaka [krş. St. 92a]
e. 44/1
elvān *Far. (is.)* renkler [krş. St. 95b]
e. 1/2
elvedā' *Ar. (e.)* vedalaşma sözü [krş. St. 95b]
e. 40/4
encüm *Ar. (is.)* yıldızlar [krş. St. 106b]
e. 1/3
ër- *T. (f.)* ek-fiil, i- fiili [krş. ED 193b]
→ **è-**
è.-di (‘ādet èrdi) 24/1
è.-di (barur èrdi) 24/2
è.-di (ol èrdi) 4/1
è.-di (uçrar èrdi) 24/3
ërteñ *T. (zf.)* sabah, sabahleyin [krş. ŞSE 48b]
è. (ërteñ birle) 24/3, 42/4
èşit- *T. (f.)* işit-, duy- [krş. *èşid-* ED 257b]
è.-ip 35/3
è.-ti 28/1

èt- *T. (f.)* èyle-, yap- anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır. [krş. ED 36b]
è.-di 17/1
è.-er-mèn 11/3, 40/1
è.-er-miz 19/2
è.-er-siz 25/1, 25/3
è.-ip 42/2
defn èt- 42/2
kâbul èt- 19/2
mahrûm èt- 25/3
maşlahat èt- 17/1
tavâf èt- 11/3
èyle- *T. (f.)* et-, yap- anlamlarında yardımcı fiil olarak kullanılır. [krş. *èdle-* ED 57a]
e.-di 1/2, 1/4, 2/4, 3/4, 4/4, 5/3, 5/4, 6/4, 7/4, 8/4, 9/4, 10/4, 11/4, 12/4, 13/4, 14/4, 15/4, 16/4, 17/4, 18/4, 19/4, 20/4, 21/4, 22/4, 23/4, 24/4, 25/4, 26/4, 27/4, 28/4, 29/4, 30/4, 31/4, 32/4, 33/4, 34/4, 35/4, 36/4, 37/4, 38/4, 39/4, 40/4, 41/4, 42/4, 43/4, 44/4, 45/4
e.-gil 13/3
‘ahd ü peymān èyle- 21/4
āh u efgān èyle- 40/4
āzād èyle- 4/4, 13/3
başka tuğyān èyle- 1/4
beyān èyle- 17/4, 36/4, 38/4, 42/4, 45/4
cennetü'l-me'vā èyle- 41/4
cevlān èyle- 6/4, 33/4
dürlüg elvān èyle- 1/2
efgān èyle- 8/4, 18/4, 27/4
girān èyle- 44/4
giryān èyle- 31/4
gümān èyle- 25/4
ḥandān èyle- 28/4
ḥayrān èyle- 7/4, 13/4
ḥıfz u zindān èyle- 12/4
mahrûm èyle- 37/4
mahrûm-ı cān èyle- 29/4
menzil-i mekān èyle- 23/4
mihmān èyle- 5/4
mihmān-ḥāna èyle- 5/3
mişl-i ġarḳ-ı ‘ummān èyle- 15/4
mizān èyle- 2/4
nālān èyle- 9/4
pinhān èyle- 39/4

rengin ḥazān eyle- 16/4
revān eyle- 22/4, 34/4
sözin yalğan eyle- 30/4
sūḥan eyle- 32/4
şād-mān eyle- 3/4, 19/4
şükr-i Sübhān eyle- 14/4
tābān eyle- 43/4
tuğyān eyle- 1/4, 10/4
yüzün ḥazān eyle- 35/4
zār u giryān eyle- 11/4, 20/4, 26/4

F

ferzend *Far. (is.)* oğul, erkek çocuk
[krş. St. 918a]
f.+im 34/3

G (g, ğ)

ġaflet *Ar. (is.)* gafillik, aymazlık [krş. St. 890b]
ğ. 44/4
ġamm *Ar. (is.)* keder, tasa, dert [krş. St. 894a]
ğ. (ġamm yê-: üzül-, tasalan-) 22/3
ġarīb *Ar. (is.)* zavallı, biçare [krş. St. 886a]
ğ. 41/1
ġarḳ *Ar. (is.)* batma, batırma [krş. St. 885a]
ğ. (mişl-i ġarḳ-ı ‘ummān) 15/4
ġāyibāne *Ar.+Far. (zf.)* gıyabında, kendi yokken [krş. St. 880a]
ğ. 18/2
ġilmān *Ar. (is.)* cennet delikanlıları [krş. St. 893a]
ğ.+lar 43/1
girān *Far. (sf.)* [tartıda] ağır [krş. St. 1076b]
g. (girān eyle-: ağırlaştır-) 44/4
giryān *Far. (sf.)* ağlayan, gözyaşı dökken [krş. St. 1086b]
g. (giryān eyle-: ağla-, gözyaşı dök-) 31/4
g. (zār u giryān eyle-: ağlayıp feryat et-) 11/4, 20/4, 26/4
ġonca *Far. (is.)* tomurcuk [krş. St. 896b]
ğ. (ġonca dek) 41/3
göl *Far. (is.)* katmerli, güzel kokulu çiçek [krş. St. 1092a]

g. 43/4
g. (gül ü gülşeniñ) 37/3
g. (mişāl-i gül) 35/4
gülşen *Far. (is.)* gül bahçesi [krş. St. 1094b]
g.+iñ (gül ü gülşeniñ) 37/3
gümān *Far. (is.)* zan, şüphe [krş. St. 1097a]
g. (gümān eyle-: şüphe et-) 25/4
gümrāh *Far. (sf.)* yolunu kaybetmiş [krş. St. 1097b]
g. (gümrāh bende-miz) 44/2
günāh *Far. (is.)* Allah’ın emirlerine aykırı davranış [krş. St. 1097b]
g. 2/3

H (h, ħ, ḥ)

ḥadd *Ar. (is.)* sınır, hat [krş. St. 413a]
ḥ.+in (ḥaddin aş-: aşırı git-, ölçüyü kaçır-) 15/1
ḥādim *Ar. (is.)* hizmetçi [Metinde Hz. Bilal için kullanılmıştır.] [krş. St. 437a]
ḥ. 28/1, 31/1, 31/3, 32/3
ḥ.+din 32/1
ḥ.+ni 27/3
Ḥaḳḳ *Ar. (is.)* Allah, Cenabıhak [krş. St. 424a]
Ḥ.+a 41/2
Ḥ.+nıñ 45/2
ḥalḳ *Ar. (is.)* ahali, millet [krş. St. 471b]
ḥ.+ğa 42/4
ḥandān *Far. (sf.)* gülen, şen, neşeli [krş. St. 476b]
ḥ. (ḥandān eyle-: gül-) 28/4
ḥāne *Far. (is.)* ev halkı [krş. St. 444a]
ḥ. 24/3
Ḥasan *Ar. (is.)* Hz. Hasan
Ḥ. 39/1
ḥayrān *Ar. (sf.)* [krş. St. 435a]
1. bir kimseyi çok seven, takdir eden
ḥ. (ḥayrān eyle-: hayran kal-, çok beğen-) 7/4, 13/4
2. şaşkın, şaşırıp kalmış
ḥ. (ḥayrān bol-: şaş-, şaşırıp kal-) 28/3
ḥazān *Far. (is.)* sonbahar, güz [krş. St. 458b]

h. (rengin hazân eyle-: benzi sol-, rengi kaç-) 16/4
h. (yüzün hazân eyle-: benzi sol-, rengi kaç-) 35/4

hem *Far. (e.)* üstelik, bir de, zaten [krş. St. 1507a]

h. 40/2, 40/3

her *Far. (sf.)* bütün, tüm [krş. St. 1493a]

h. (her kişinin) 44/3

h. (her tarafge) 16/1

h. (her yana) 24/2

hoş *Far. (zf.)* güzel ve iyi bir şekilde [krş. St. 485b]

h. (hoş kalın) 40/3

Hoten *(is.)* Doğu Türkistan'da miski ile ünlü bir şehir [krş. ŞSE, 166b]

Ḥ.+niḡ 1/1

hıfz *Ar. (is.)* saklama [krş. St. 424a]

h. (hıfz u zindân eyle-: hapse at-, hapsed-) 12/4

hikmet *Ar. (is.)* hakikati bilme, eşyanın her yönüne vâkıf olma [krş. St. 427a]

h. (hikmet bilen) 1/1

Hüseyin *Ar. (is.)* Hz. Hüseyin

H. 39/1

I (ı, ı)

ışk *Ar. (is.)* aşk, sevdâ, bağlılık [krş. St. 850b]

ı.+ı 13/4

ı.+ıdın 13/3, 15/3, 16/2, 41/1

ı.+ın 7/4

İ (i, i)

iç *T. (is.)* içeri, iç taraf [krş. ED 17a] →

ıçkeri

i.+ige 36/3

ıçkeri *T. (is.)* içeri, iç taraf [krş. *ıçgerü* ED 25b] → **ıç**

i. 31/3

ihlâş *Ar. (is.)* yürekten bağlılık, samimiyet [krş. St. 26a]

i.+ı 15/1

i.+ı 44/1

imân *Ar. (is.)* iman, inanma, inanç [krş. St. 132a]

ı.+a (imâna kâl-: iman et-, inan-) 4/3

iske- *T. (f.)* kokla- [krş. AL 192]

i.-p 36/2

iste- *T. (f.)* istek duy-, arzula- [krş. ED 243a]

i.-r-mên 18/1

iş *T. (is.)* iş, ticaret [krş. ED 254a] → **savda**

i.+in 24/4

işle- *T. (f.)* yap-, et- [krş. ÇTS 545b]

i.-diḡ (n'ışlediḡ) 10/2

K (k, k)

kâbul *Ar. (is.)* razı olma, onaylama [krş. St. 953b]

k. (kâbul êt-: onayla-, razı ol-) 19/2

kâfir *Ar. (is.)* Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse [krş. St. 1006b]

k.+ler 4/3

kaç- *T. (f.)* kaç-, bastır- [krş. FK 1495]

k.-ayın 34/3

baḡır[ım] birle kaç- 34/3

kal- *T. (f.)* [krş. ED 615b]

1. varlığını koru-

k.-ıpdur 37/2

2. yaşa-, hayatını sürdür-

k.-ıḡ 40/3

k.-ur-mên 26/3

karşu *T. (zf.)* yüzünü döndürmüş, yönelmiş olarak [krş. ED 663b]

k. (karşu yügür-: karşılamaya git-) 35/2

kârvân *Far. (is.)* kervan, yük hayvanı katarı [krş. St. 1003b]

k. 19/1, 22/3, 25/2

k.+a 24/1

k.+ı 16/3

k.+lar 17/1

kârvânî *Far. (is.)* kervancı [krş. St. 1003b]

k.+ler 27/1

kasem *Ar. (is.)* yemin, ant [krş. St. 970a] → **ahd, peymân**

k. (kasem ayt-: ant iç-, yemin et-) 21/4

Kâsım *Ar. (is.)* eserin müellifi

K. 45/1

kaş *T. (is.)* bir kimsenin yanı, huzuru [krş. AL 653]

k.+ında 43/1

kat- *T. (f.)* kat-, ekle-, ilave et- [krş. ED 594b]

- k.-dı 17/3
 söz kat- 17/3
kaçıla- *T. (f.)* kes-, makasla- [krş. CS 314a] → **kes-**
 k.-p 7/2
kaçın *T. (zf.)* nereden [krş. AL 663]
 k. 17/3
kayna- *T. (f.)* kaynar hâle gel- [krş. *kayın-* ED 678a]
 k.-p 45/2
 k.-yıp 15/2
Ḳāzī el-ḥacāt *Ar. (is.)* “Herkesin dileğini yerine getiren” anlamında Allah için kullanılır. [krş. St. 948a] K. 13/2
kêce *T. (is.)* gece vakti [krş. *kêçe* ED 694b]
 k. 42/3
 k.+si 20/1
kêl- *T. (f.)* gel-, var-, ulaş-, bir araya gel- [krş. ED 715b]
 k.-di 4/3, 7/1, 31/2
 k.-diler 20/2, 39/1
 k.-ip 12/1, 23/3
 k.-miş 33/1
 k.-üp 17/2
 k.-ür 5/2
 k.-ürsin 17/3
 acıklı/acığı kêt- 7/1, 12/1
 imāna kêt- 4/3
 zor kêt- 5/2
kes- *T. (f.)* bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayır-, parçala- [krş. ED 748b] → **kaçıla-**
 k.-ip (kesip aldı) 9/1
 k.-ip 10/1
kêt- *T. (f.)* git-, bir yere doğru yönel- [krş. ED 701a] → **bar-**
 k.-er-mên 11/1, 40/3
 k.-er-miz 19/1
 k.-ti 28/2
kıl- *T. (f.)* kıl-, et-, eyle-, yap- manalarında yardımcı fiil olarak kullanılır. [krş. ED 616a]
 k. 36/3
 k.-dı 13/1
 k.-dılar 20/3
 k.-ğanı 38/2
 k.-ıp 30/1, 37/2
 maḥrûm kıl- 38/2
 münâcât kıl- 13/1
 şabr kıl- 30/1, 36/3
 sefer kıl- 37/2
 tevellâ kıl- 20/3
kısm *Ar. (sf.)* bir bütünün bir bölümü, parça [krş. St. 970a]
 k. (bir kısım tofrağdın) 3/1
kısta- *T. (f.)* sıkıştır-, zorla- [ŞSE 247a]
 k.-p 10/4
kızır- *T. (f.)* kırmızı bir renk al- [krş. ED 685a]
 k.-miş 43/3
ki *Far. (e.)* ki, öyle ki [krş. St. 1065b] → **tâ**
 k. (nê-ki) 32/2
 k. (tâ ki) 6/2, 27/3
kibi *T. (e.)* benzerlik edatı, gibi [krş. *kib* ED 686a]
 k. (alma kibi) 36/2
kim *T. (zm.)* kim, soru zamiri [krş. ED 720b]
 k.+lere 45/4
kir- *T. (f.)* gir-, içeriye geç- [krş. ED 735b]
 k.-di 27/2, 31/3
 k.-ip 36/3
kişen *T. (is.)* zincir [krş. DTO 486]
 k.+ler 12/2
kişi *T. (is.)* şahıs, kimse [krş. ED 752b]
 k.+ni 11/3, 18/3, 21/3
 k.+niş 44/3
kol *T. (is.)* kol, el [krş. ED 614b]
 k. 12/2, 14/2
 k.+ıdın 28/3
 k.+ığa (kolığa al-: koluna gir-) 36/1
 k.+ın (kolın sal-: sarıl-) 39/2
korq- *T. (f.)* kork-, ürk- [krş. ED 651b]
 k.-up 16/4
koş- *T. (f.)* kat-, birleştir- [krş. FK 1528]
 k.-a (koşakör) 45/3
koşul- *T. (f.)* katıl-, bir araya konul-, birleştiril- [krş. FK 1528]
 k.-up 31/2
koy- *T. (f.)* koy-, bırak- [krş. *koq-* ED 595b]
 k. 5/1
qoyın/-nı *T. (is.)* koyun, kucak [krş. *qoŋ* ED 631b]

k.+ıġa (koynıġa sal-: kucakla-) 36/2
köhne *Far. (sf.)* eskimiş, eski [krş. St. 1067a]
 k. (köhne dünyāda) 44/2
kök *T. (is.)* gök, gökyüzü [krş. ED 708b] → **kök yüzi**
 k.+ge 13/1
kök yüzi *T. (is.)* gök, gökyüzü → **kök**
 k.+ġa 1/3
köñül/-ñli *T. (is.)* kalp, gönöl [krş. ED 731b]
 k.+i 28/4
 k.+i (köñli bolma-: gönöl el verme-, dayanama-
 k.+in 19/4
 k.+iñi (köñliñi bér-: sev-) 5/1
 k.+üm 25/4, 29/3
köp *T. (zf.)* çok, pek, gayet [krş. AL 730]
 k. 12/3, 20/3
kör- *T. (f.)* [krş. ED 736a]
 1. gör-, tanık ol-, sez-
 k.-di 7/3, 14/2, 27/3, 42/3
 k.-geni 38/3
 k.-mey 10/2, 18/2, 21/3, 26/3
 k.-üp 7/4, 9/3, 16/3
 k.-ür 43/1
 2. *tf.* uğraş-, çalışıp çabala- manası
 katar.
 k. 45/1, 45/2, 45/3
 daşakör- 45/2
 қоşакör- 45/3
 түшекör- 45/1
 түш kör- 42/3
körset- *T. (f.)* göster-, görmesini
 sağla- [krş. ÇTS 659b]
 k. 18/4
 k.-er-miz 19/3
köz *T. (is.)* göz, görme duyusu [krş. ED 756b]
 k.+in (közin aç-: uyan-) 14/4
köz yaşı *T. (is.)* gözyaşı
 k.+n (köz yaşı[n] akuz-: ağla-, gözyaşı dök-) 31/4
külfet *Ar. (is.)* sıkıntı, meşakkat [krş. St. 1042b]
 k.+idin 29/2
kün *T. (is.)* gün, yirmi dört saatlik süre
 [krş. ED 725a]
 k. 18/1, 23/1, 25/2, 38/1, 38/1

k.+de 11/2
 k.+din 16/3
 k.+dür 21/2
 k.+i 5/2, 6/1
küy- *T. (f.)* yan-, kül ol- [krş. ED *küñ-* 726b]
 k.-üp 41/1

L

leb *Far. (is.)* dudak [krş. St. 1115a]
 l.+i 28/4

M

māh *Far. (is.)* gökteki ay [krş. St. 1145b]
 m. 43/4
maḥrūm *Ar. (sf.)* nasipsiz [krş. St. 1186a]
 m. (maḥrūm-ı cān) 29/4
 m. (maḥrūm ét-: yoksun bırak-) 25/3
 m. (maḥrūm èyle-: yoksun bırak-) 25/3
 m. (maḥrūm kııl-: yoksun bırak-) 38/2
maḡa *T. (zm)* bana **bk.** mèn
 m. 18/4
maşlahat *Ar. (is)* iş, faaliyet [krş. St. 1254a]
 m. (maşlahat ét-: iş gör-, iş yap-) 17/1
mātem *Ar. (is.)* yas, matem [krş. St. 1137a]
 m.+in (mātem[in] tut-: yasa bürün-, yas tut-) 42/1
Medīne *Ar. (is.)* Medine şehri
 M. 16/1, 19/1, 23/2
 M.+niñ 27/2
meger *Far. (e.)* bilinmeyen, farkında olunmayan bir durum için kullanılan bir söz, oysa [krş. St. 1302b]
 m. 10/3
mekān *Ar. (is.)* yer, mahal, mekân [krş. St. 1298b]
 m. (menzil-i mekān èyle-: bir yere ulaş-) 23/4
mel'ün *Ar. (is.)* lanetlenmiş kimse [krş. St. 1309a]
 m. 9/1

mèn *T. (zm.)* birinci teklik şahıs zamiri
[krş. *ben* ED 346a]
m. 21/2, 22/1, 29/1, 34/1, 40/2, 40/3
m.+i 13/4, 25/1, 25/4, 29/4

menzil *Ar. (is.)* varılacak yer [krş. St. 1326a]
m. 29/1
m. (menzil-i mekân èyle-: bir yere ulaş-) 23/4

mesjid *Ar. (is.)* ibadethane, cami [krş. St. 1236a]
m. 35/1, 36/3
m.+ge 31/2

mesken *Ar. (is.)* ikamet edilen yer [krş. St. 1238a]
m.+in 41/4

mihmān *Far. (is.)* misafir, konuk [krş. St. 1356a]
m. (mihmān èyle-: ağırla-, misafir et-) 5/4

mihmān-ḥāna *Far. (is.)* misafirhane [krş. St. 1356a]
m. 5/3

miḥnet *Ar. (is.)* sıkıntı, zahmet [krş. St. 1190b]
m.+iḡ 37/1

miḡ *T. (is.)* bin, bin sayısı [krş. *biḡ* ED 346b] → **biḡ**
m. (yüz yigirme dört miḡ) 3/2

min- *T. (f.)* bin-, üzerine çık- [krş. *bin-* ED 348a]
m.-mes-mèn 22/1

mişl *Ar. (is.)* eş, benzer [krş. St. 1172b]
m. (mişl-i ḡarḡ-ı 'ummān) 15/4

mişāl *Ar. (is.)* gibi, benzer [krş. St. 1190a]
m. (mişāl-i gül) 35/4

mīzān *Ar. (is.)* ölçü, kıstas [krş. St. 1361b]
m. (mīzān èyle-: kıstas al-, ölçü olarak benimse-) 2/4

Muḥammed *Ar. (is.)* son peygamber, Hz. Muhammed → **Peyḡamber2**, **Resūl**
M. 3/3, 13/3, 15/3, 16/2, 26/3, 27/4, 35/2
M.+ge 30/2, 33/2
M.+ni 18/1

munda *T. (zf.)* burada, bu yerde → **bu**

m. 5/4, 25/1, 25/2, 26/1

muntazır *Ar. (sf.)* bekleyen, gözleyen, intizar eden [krş. St. 1322a]
m. 33/4

murād *Ar. (is.)* arzu, istek, amaç [krş. St. 1206b]
m. (murād tap-: murada eriş-, isteḡine kavuş-)
m.+a (murāda yèt-: murada eriş-, isteḡine kavuş-) 44/1

Murtaẓā *Ar. (is.)* Hz. Ali → 'Alī
M. 42/3

mūnācāt *Ar. (is.)* Allah'a yalvarıp yakarma [krş. St. 1317a]
m. (mūnācāt ḡıl-: Allah'a yalvarıp yakar-) 13/1

N

nā-ḡār *Far. (s.)* çaresiz, naçar [krş. St. 1367b]
n. 32/1

nādān *Far. (sf.)* cahil, bilgisiz [krş. St. 1369b]
n. (nādān bābām) 9/4

nālān *Far. (sf.)* inleyen, ahuvah eden [krş. St. 1378a]
n. (nālān èyle-: inle-, ahuvah et-) 9/4

naşīb *Ar. (is.)* kismet, talih [krş. St. 1407a]
n. 38/3

nā-şād *Far. (sf.)* mahzun, kederli [krş. St. 1373a]
n. (tıfl-ı nā-şād) 6/3

nē1 *T. (sf.)* ne, nasıl, hangi [krş. ED 774a]
n. (nē ad) 6/4

nē2 *T. (zm.)* ne, hangi şey [krş. ED 774a]
n. (n'èter-mèn) 40/1
n. (n'èter-siz) 25/1
n. (n'işlediḡ) 10/2
n. (nē-ki) 32/2

nēce *T. (sf.)* [krş. *nēce* ED 775a]
1. nice, ne kadar
n. (nēce künde) 11/2
n. (nēce vaḡt) 4/1
2. pek çok, nice
n. (nēce cebri) 8/3
n. (nēce kündür) 21/2

nevbet *Ar. (is.)* nöbet, sıra [krş. St. 1431a]
n. 3/3
nūr *Ar. (is.)* İlahi ışık, parlaklık [krş. St. 1432b]
n.+ıdın 3/4

O

oğlan *T. (is.)* çocuk, delikanlı [krş. ED 84b]
o.7/4, 9/3, 10/1, 11/1, 13/1, 14/1, 16/4, 17/4, 20/2, 21/1, 22/3, 25/1, 26/1, 27/2, 27/3, 28/3, 29/1, 31/1, 33/1, 35/2, 39/2, 39/4, 40/1, 43/2, 43/3
o.+nı 17/2, 34/2, 36/1
o.+nıñ 15/1
oku- *T. (f.)* oku-, bir yazıya bakıp onu çözümler [krş. *okı-* ED 79a]
o.-rdı 6/1
olı *T. (zm.)* üçüncü teklik şahıs zamiri ve işaret zamiri [krş. ED 123a]
o. (ol irdi) 4/1
ol2 *T. (sf.)* işaret sıfatı, o [krş. ED 123a]
o. (ol atnı) 7/2, 9/1
o. (ol beççeni) 12/4
o. (ol ğarīb) 41/1
o. (ol ğılmānlar) 43/1
o. (ol kēce) 42/3
o. (ol kēcesi) 20/1
o. (ol kişini) 11/3, 18/3, 21/3
o. (ol nā-çār) 32/1
o. (ol oğlan) 39/2
o. (ol oğlanı) 34/2, 36/1
o. (ol şabī) 41/2
o. (ol söz) 14/1
o. (ol-zamān) 7/1, 9/2
o. (ol zamān) 12/1
o. (ol-zamānda) 39/1
o. (ol zamānda) 24/1
olar *T. (zm.)* onlar, 3. çokluk şahıs zamiri [krş. AL 304] → **olı**
o. 23/4, 24/4
ol arada *T. (zf.)* orada, sözü edilen yerde → **ol2**
o. 20/1
oltur- *T. (f.)* otur- [krş. *olur-* ED 150a]
o.-mı 43/2
oşal *T. (e.)* işte [krş. AL 284]
u. (oşal Kāsım) 45/1

oşbu *T. (sf.)* işbu, bu [krş. *oş* ED 254b]
u. (oşbu sözni) 28/1
oyğan- *T. (f.)* uyan-, uykudan kalk- [krş. *oğun-* ED 62a]
o.-ıp 14/3
oyna- *T. (f.)* oyun oyna-, eğlen- [krş. ED 275a]
o.-ğalı 39/3

Ö

öl- *T. (f.)* can ver-, hayatını kaybet- [krş. ED 125b]
ö.-er 22/3
ö.-er-mēn 26/1
ö.-geni 38/1
ö.-genin 33/3, 36/4
ö.-genini 30/3
ölçün- *T. (f.)* ölçül-, hesap edil- [krş. *ölçe-* SSE 39a]
ö.-mege 2/3
öt- *T. (f.)* [krş. ED 39a]
1. geç-, geçip git-
ö.-di 3/2, 23/1
2. ulaş-, eriş-
ö.-üpdür 8/3
öz *T. (zm.)* kendi, öz [krş. ED 278a]
ö.+ıdın 28/2
ö.+in 15/4, 34/4
ö.+in (özin sakla-: karar ver- 22/2)
ö.+üm 26/2
ö.+ümde (özümde emes-mēn) 21/2
ö.+ün 10/3
özge *T. (sf.)* başka, gayrı [krş. ED 285b]
ö. (özge sözni) 21/1

P

peygamberı (< peygām-ber) *Far. (is.)*
elçi, resul, nebi [krş. St. 268a]
p. 3/2
p. (peygamber-i rāst) 18/3
p.[+ğa] 3/3
Peygamber (< Peygām-ber) *Far. (is.)*
son peygamber, Hz. Muhammed →
Muhammed, Resul
P. 43/2
P.+dın 25/3
P.+nıñ 42/2
P.+e 19/3
peymān *Far. (is.)* ant, yemin [krş. St. 269b] → **ahd, kāsēm**

p. (‘ahd ü peymān èyle-: ant iç-, yemin et-) 21/4
pinhān *Far. (sf.)* gizli, saklı [krş. St. 258b]
p. (pinhān èyle-: gizle-, sakla-) 39/4
piyāde *Far. (is.)* yürüyerek giden, yaya [krş. St. 262a]
p. 22/2

R

rāst *Far. (sf.)* doğru, hak, müstakim [krş. St. 562b]
r. (peygamber-i rāst) 18/3
reng *Far. (is.)* renk, suret, şekil [krş. St. 588b]
r.+i 43/3
r.+i (rengi sarğar-: benzi sol-, rengi kaç-) 35/3
r.+in (rengin hāzān èyle-: benzi sol-, rengi kaç-) 16/4
Resūl *Ar. (is.)* son peygamber, Hz. Muhammed [krş. St. 576b] → **Muhammed, Peygamber**
R. 6/2, 38/1
R.+niñ 36/4, 41/1
revān *Far. (sf.)* yürüyen, giden [krş. St. 590b]
r. (revān èyle-: yola koyul-, git-) 22/4, 34/4
ruḥṣat *Ar. (is.)* izin, müsaade [krş. St. 572b]
r. (ruḥṣat bër-: izin ver-, müsaade et-) 11/1, 11/4, 27/1

S (s, ş)

şabī *Ar. (is.)* çocuk [krş. St. 781b]
s. 30/1, 41/2
şabr *Ar. (is.)* dayanma, tahammül gösterme [krş. St. 781a]
ş. (şabr kıl-: dayan-, sabret-) 30/1, 36/3
şahābe *Ar. (is.)* Hz. Muhammed’in sohbet meclisinde bulunmuş müslümanlar [krş. *şahābī* St. 781b]
ş. 42/1
sāhīr *Ar. (is.)* büyücü, sihirbaz [krş. St. 638b]
s.+niñ 8/1
sakla- *T (f.)* koru-, gizle- [krş. ED 810a]

s.-dı 22/2
özin sakla- 22/2
sal- *T. (f.)* koy-, at- [krş. ED 824b]
s.-dılar 39/2
s.-ıp 12/2, 36/2
kolin sal- 39/2
koynığa sal- 36/2
saṇa *T. (zm.)* sana **bk.** sèn s. 38/3
sarğar- *T. (f.)* sarar-, sol- [krş. ED 849a]
s.-dı 35/3
ş.-ıp 41/3
rengi sarğar- 35/3
savda *(is.)* iş, ticaret [krş. St. 707a] → **iş**
s. (savda için) 24/2
sefer *Ar. (is.)* yolculuk, seyahat [krş. St. 684b]
s. (sefer kıl-: git-) 37/2
sèn *T. (zm.)* ikinci teklik şahıs zamiri [krş. ED 831b]
s. 13/2, 31/3
s.+i 19/3, 30/2
s.+iñ 19/2, 37/1
sıçra- *T. (f.)* sıçra-, yukarıya atıl- [krş. *saçra-* ED 798a]
s.-p 14/3
yèrindin sıçra- 14/3
şıdık *Ar. (is.)* saflık, temizlik [krş. St. 784a]
ş.+ı 44/3
sırr *Ar. (is.)* gizli tutulan şey, giz [krş. St. 667a]
s.+ın 17/4
sipāhī *Far. (is.)* süvari asker [krş. St. 651a]
s. 1/3
soñ *T. (zf.)* sonra, içinde bulunulan anın daha ilerisindeki bir zamanda [krş. ED 832b]
s. (andın soñ) 23/2
s. (üç künden soñ) 16/3
sor- *T. (f.)* sual et-, soru yönelt- [krş. ED 843b]
s.-dılar 32/1
s.-ma 8/4
söz *T. (is.)* söz, kelam, konuşma [krş. ED 860b]
s. 14/1

s. (söz kat-: söz söyle-, soru sor-) 17/3
s.+in (sözin yalğan èyle-: yalan söyle-) 30/4
s.+lerni 38/4
s.+ni 21/1, 28/1
s.+üm 32/3
s.+ünj 19/2
sözle- *T. (f.)* söyle-, konuş- [krş. AL 616]
s.-dim 33/3
yalğan sözle- 33/3
su *T. (is.)* su, temel yaşam maddesi [krş. *suu* ED 783a]
s. 28/2
sun- *T. (f.)* takdim et-, arz et-, sun- [krş. FK 1601]
s.-dum 29/3
Sübḥān *Ar. (is.)* “Her türlü kusurdan, eksiklikten münezzeh olan” anlamında Allah’ın isimlerindendir. [krş. St. 647a]
S. (şükr-i Sübḥān èyle-: Allah’a şükret-) 14/4
süḥān *Far. (is.)* söz, kelim [krş. St. 661b]
s. (süḥān èyle-: konuş-) 32/4
Ş
şād-mān *Far. (sf.)* sevinçli, mutlu [krş. St. 722a]
ş. (şād-mān èyle-: mutlu et-, sevindir-) 3/4, 19/4
şāh *Far. (is.)* hükümdar [krş. St. 726a]
ş.+ı 1/1
şehir *Far. (is.)* şehir, kent [krş. St. 769b]
ş.+ige 23/2, 27/2
şeyṭān *Ar. (is.)* cennetten kovulan ve insanları Allah’ın emirlerine karşı kışkırtan ruhani varlık, şeytanılain [krş. St. 776a]
ş. 10/3
şīrīn *Far. (sf.)* şirin, güzel, hoş [krş. St. 774b]
ş. (şīrīn cāna) 5/2
şükr *Ar. (is.)* Allah’a duyulan minneti dile getirme [krş. St. 751b]
ş. (şükr-i Sübḥān èyle-: Allah’a şükret-) 14/4

T (t, ṭ)
tā *Far. (e.)* ki, öyle ki [krş. St. 271b] →
ki
t. (tā ki) 6/2, 27/3
ṭā ām *Ar. (is.)* yemek, yiyecek [krş. St. 815a]
ṭ. 20/2, 21/3
ṭ. (ṭā ām yayıt-: sofraya kur-) 20/3
tābān *Far. (sf.)* parlak, ışıklı [krş. St. 271b]
t. (tābān èyle-: parlat-) 43/4
tamām *Ar. (zf.)* bütünüyle, tamamen [krş. St. 323b]
t. 9/2
tap- *T. (f.)* bul-, karşılaş- [krş. ED 435b]
t.-ıp 43/3
murād tap- 43/3
tapşur- *T. (f.)* emanet et-, teslim et- [krş. ED 447a]
t.-up 41/2
taşkarı *T. (is.)* dışarı [krş. *taşgarı* ED 563a]
t. 34/1
t.+da 33/4
t.+ğa 15/2, 23/3
taşla- *T. (f.)* at-, çıkar- [krş. ŞSE 101a]
t.-dın 10/1
ṭaraf *Ar. (is.)* cihet, yön [krş. St. 813a]
ṭ.+ge 16/1
ṭavāf *Ar. (is.)* kutsal bir yeri ziyaret etme [krş. St. 821a]
ṭ. (ṭavāf èt-: kutsal bir yerin çevresini dolaş-) 11/3
tayaḳ *T. (is.)* dayak, birini dövme işi [krş. CS 257b]
t.+lar (tayaḳlar ur-: döv-, dayak at-) 12/3
ten *Far. (is.)* vücut, beden [krş. St. 326a]
t.+iñ 37/2
Teḡri *T. (is.)* Allah, Tanrı [krş. ED 523b]
T.+ge 29/3
T.+m 29/4
terāzū *Far. (is.)* terazi, tartı aleti [krş. St. 291a]
t. 2/3
tevellā *Ar. (is.)* dostluk, yakınlık [krş. St. 337a]

t. (tevellâ kıl:- yakınlık göster-, dostça davran-) 20/3
Tevrât *Ar. (is.)* Hz. Musa'ya indirilmiş olan, dört kutsal kitaptan biri, Ahd-i Atik [krş. St. 334b]
 T. 6/1
tëyü *T. (is.)* deve [krş. *tëve* AL 453]
 t.+ge 22/1
tıfl *Ar. (is.)* çocuk [krş. St. 816a]
 t. (tıfl-ı nâ-şād) 6/3
tın- *T. (f.)* dur-, hareketsiz kal- [krş. ED 514a]
 t.-mayın 16/2
tiz *T. (is.)* diz [krş. ED 870b]
 t.+inde 43/2
tofrağ *T. (is.)* yer kabuğu örtüsü, toprak [krş. ED 443a]
 t.+dın 3/1
tol- *T. (f.)* dol-, dolu duruma gel- [krş. ED 491a]
 t.-dı 4/2
tört *T. (sf.)* dört, üçten bir artık [krş. ED 534a]
 t. (yüz yigirme tört min) 3/2
tuğyân *Ar. (is.)* taşkınlık, coşkunluk [krş. St. 816a]
 t. (tuğyân eyle:- taş-, coş-, taşkınlık et-) 1/4, 10/4
tur- *T. (f.)* [krş. ED 529b]
 1. ayağa kalk-, doğrul-
 t.-dı 14/3
 2. dur-, bekle-
 t. 31/3
 t.-dı 35/1
 t.-ğıl 30/1
 t.-miş 43/1
tut- *T. (f.)* [krş. ED 451a]
 1. tut-, yakala-, elde et-
 t.-dı 17/2, 23/3, 28/3
 t.-up 42/1
 cāy tut- 23/3
 mātemin tut- 42/1
 2. git-, var-
 t.-ar-mên 40/2
tüş *T. (is.)* düş, rüya [krş. ED 559a]
 t. (tüş kör:- rüya gör-) 42/3
tüş- *T. (f.)* değ-, rastla- [krş. ÇTS 1174b]
 t.-e (tüşekör) 45/1

t.-üp 15/3

U (u, 'u)

u *Far. (e.)* ve bağlama edatı [krş. St. 1447a] → **ü**
 u. (āh u efğān) 40/4
 u. (hıfz u zindān) 12/4
 u. (zār u giryān) 11/4, 20/4, 26/4
uçra- *T. (f.)* rastla-, karşıla- [krş. AL 257]
 u.-r (uçrar êrdi) 24/3
'ummān *Ar. (is.)* büyük deniz, okyanus [krş. St. 866b]
 'u. (mişl-i ġark-ı 'ummān) 15/4
ur- *T. (f.)* vur-, çarp- [krş. ED 194b]
 u.-up 12/3
 tayağlar ur- 12/3
uyku *T. (is.)* uyku, uyuma [krş. *udık* ED 46b]
 u.+sında 14/2

Ü

ü *Far. (e.)* ve bağlama edatı [krş. St. 1447a] → **u**
 ü. ('ahd ü peymān) 21/4
 ü. (gül ü gülşeni) 37/3
üç *T. (sf.)* üç, ikiden bir artık [krş. ED 18b]
 ü. (üç kün) 18/1, 38/1
 ü. (üç kündin) 16/3
 ü. (üç yol) 10/1
üçün *T. (e.)* için, amacıyla [krş. ED 28b]
 ü. (oğlan üçün) 20/2
 ü. (savda üçün) 24/2
ügür- *T. (f.)* çevir-, döndür- [krş. ŞSE 37a]
 ü.-düm 29/2
 yüz[üm] ügür- 29/2

V

vağt *Ar. (is.)* vakit, zaman [krş. St. 1476a]
 v. 4/1

Y

yā *Far. (e.)* “ey” anlamında seslenme ünlemi [krş. St. 1523a] → **ê**
 y. (yā Muḥammed) 27/4

- yābān** *Far. (is.)* ıssız yer, çöl [krş. St. 1524a]
y.+a 15/3
- yād** *Far. (is.)* hatırlama, anma [krş. St. 1524b]
y.+ı (yādı bilen) 45/2
- yaḥşı** *T. [krş. ED 908a]*
1. (*sf.*) güzel, iyi
y. 5/1
y. (yaḥşı yolğa) 45/1
2. (*zf.*) güzel, iyi
y. (yaḥşı bakayın) 34/2
- yaḳ-** *T. (f.)* tutuştur-, yanmasını sağla- [krş. ED 897a]
y.-ıp 2/1
- yalğan** *T. (is.)* yalan, doğru olmayan [krş. FK 1675]
y. (sözün yalğan eyle-: yalan söyle-) 30/4
y. (yalğan sözle-: yalan söyle-) 33/3
- yaman** *T. (sf.)* kötü, fena [krş. ED 937a]
y.+a 5/1
- yan** *T. (is.)* yan, yöre [krş. ED 940a]
y.+a 24/2
y.+ında 6/3, 42/2
- yana** *T. (zf.)* yine, tekrar, bir kere daha [krş. AL 812]
y. 7/3, 9/1
- yārān** *Far. (is.)* dost, arkadaş [krş. St. 1525a]
y.+lar 40/3
- yarat-** *T. (f.)* yoktan var et- [krş. ED 959b]
y.-dı 3/1
- yat-** *F. (f.)* yat-, uyu-, dinlen- [krş. ED 884a]
y.-ar-siz 25/2
y.-ıp 42/3
y.-sam 26/1
- yas-** *T. (f.)* gevşe- [krş. ED 973b]
y.-ıp 39/4
yüzün yas- 39/4
- yayıt-/d** *T. (f.)* serdir-, yaydır- [krş. ED 980b]
y.-ıp 20/3
ta'ām yayıt- 20/3
- yē-** *T. (f.)* ağızda çiğneyerek yut- [krş. ED 869b]
y.-di 22/3
y.-mes-mēn 20/4, 21/3
- ğamm yē- 22/3
- yēr** *T. (is.)* yer, mevki, mahal [krş. ED 954a] → **cāy**
y.+indin (yerindin sıçra-: ürkerek doğrul-) 14/3
- yēr yüzi** *T. (is.)* içinde yaşamakta olduğumuz dünya → **devran, dünyā**
y.+ni 8/2
- yēt-** *T. (f.)* yetiş-, ulaş- [krş. ED 884b]
y.-er 44/1
y.-er-mēn 11/2
y.-ti 3/3, 23/2
murāda yēt- 44/1
- yētti** *T. (sf.)* yedi, altıdan bir artık [krş. ED 886a]
y. (yētti kün) 23/1
- yıgılış-** *T. (f.)* bir araya toplan- [krş. ED 903b]
y.-ıp 17/1
- yıgla-** *T. (f.)* ağla-, gözyaşı dök- [krş. *ıgla-* ED 85b]
y.-p 28/4
- yırağ** *T. (sf.)* uzak, ırak [krş. *ırağ* ED 214a]
y.+dın 33/1
- yēber-** *T. (f.)* gönder- [krş. *ıg-* ED 37b]
y.-di 27/1
- yigirme** *T. (sf.)* yirmi, on dokuzdan bir artık [krş. *yēgirmi* ED 960b]
y. (yüz yigirme dört min) 3/2
- yok** *T. (sf.)* mevcut olmayan [krş. ED 895b]
y.+dur 38/3
- yol** *T. (is.)* [krş. ED 917a]
1. bir yerden bir yere gitmek için aşılan uzaklık
y. 23/1
y. (yol başla-: yola çık-, harekete geç-) 31/1
y.+ğa 22/4, 34/4, 45/1
y.+ın 11/2, 40/2
2. uyulan ilke, usul, tarik
y.+ın 10/3
3. defa, kere, kez
y. 10/1
- yör-** *T. (f.)* yürü- [krş. FK 1715] → **yöri-, yürü-**
y.-di 31/1
y.-üp 16/2

yöri- *T. (f.)* yürü- [krş. *yori-* ED 957a]
 → **yör-, yörü-**
 y.-mege 22/2
yörü- *T. (f.)* yürü- [krş. *yori-* ED 957a]
 → **yör-, yörü-**
 y.-di 23/1
 y.-düm 29/1
yulduz *T. (is.)* yıldız, ışıklı gök cismi
 [krş. *yultuz* ED 922b]
 y.+lar 2/2
yügür- *T. (f.)* koşar adım yürü- [krş. FK 1714]
 y.-di 35/2
 y.-üp 16/1
 karşı yügür- 35/2
yürek/-g *T. (is.)* kalp, yürek [krş. ED 965a]
 y.+i 28/2
yüz₁ *T. (is.)* çehre, sima [krş. ED 982a]
 y.+in 18/2
 y.+in (yüzün *ḥazān* eyle-: benzi sol-,
 rengi kaç-) 35/4
 y.+in (yüzün *yas-*: surat as-, somurt-) 39/4
 y.+ini 43/4
 y.+üm (yüz[üm] ügür-: gösterdiği
 ilgiyi kes-) 29/2
yüz₂ *T. (sf.)* yüz, doksan dokuzdan bir
 artık [krş. ED 982a]
 y. (yüz menzil) 29/1

y. (yüz yigirme dört min) 3/2

Z (z, ž)

zamān *Ar. (is.)* zaman, vakit, an [krş. St. 620b]
 z. 7/1, 9/2, 12/1
 z.+da 24/1, 39/1
zamānī *Ar.+Far. (is.)* bir zaman
 z. (zamānī bol-: vakit dol-, zamanı gel-) 4/1
zār *Far. (is.)* ağlama, inleme [krş. St. 606a]
 z. (zār u giryān eyle-: ağlayıp feryat et-) 11/4, 20/4, 26/4
žāyi *Ar. (sf.)* kayıp, yok olmuş [krş. *žā'i* St. 798b]
 ž. (žāyi bol-: kaybol-, yok ol-) 37/1
zindān *Far. (is.)* hapis, hapisane [krş. St. 625a]
 z. (ḥıfz u zindān eyle-: hapse at-, hapsed-) 12/4
ziyāde *Ar. (sf.)* fazla, çok [krş. St. 632a]
 z. (ziyāde bolsa) 44/3
zor *Far. (sf.)* sıkıntı ve güçlükle yapılan [krş. *zūr* St. 628b]
 z. (zor kél-: bir işin yapılması birine güç gel-) 5/2

Sonuç

Çağatay Türkçesi döneminde kaleme alınmış olan dinî eserlerden biri de Kâsım'ın *Cühûd-nâme*'sidir. Ne zaman yazıldığı bilinmeyen eser, Şems-i Âsî mahlasıyla tanınan Şemseddin Özgendi'nin *Kıssa-i Küdek-nâme* adlı eserinin yeniden tertibi görünümündedir. Eser, Yahudi bir çocuğun Hz. Muhammed'e duyduğu derin sevgiyi anlatmaktadır. Kâsım, beyitlerle kurulmuş olan *Kıssa-i Küdek-nâme*'yi dörtlük formunda yeniden tertip etmiş, söz varlığını değiştirmiş, başına ve sonuna yaptığı eklemelerle esere telif özelliği kazandırmıştır. Kâsım'ın kim olduğu hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte eserinin ilk mısralarından hareketle onun Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinden olduğu söylenebilir: *Hikmet bilen çıkıp Hotennin şāhi / Bu 'ālemni dürlüg elvān ēyledi*. Aynı zamanda Kâsım'ın 15. yüzyıl Çağatay Türkçesi şairlerinden olan Seyyid Kâsımî olabileceği de söylenebilir. Kâsımî'nin *Mecmau'l-Ahbâr* ve *Hakikat-nâme* adlı eserlerinde yer alan dinî hikâyeler, onun *Cühûd-nâme* adlı dinî bir hikâye kaleme almış olabileceğini de düşündürmektedir.

Cühûd-nâme'nin Türkiye, Özbekistan ve Almanya'da toplam dört nüshası mevcuttur. Türkiye'deki nüsha, Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesinde "24583" demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Özbekistan'da bulunan iki nüshadan ilki, Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesinde "3142-II" arşiv numarasıyla kayıtlı olan mecmuanın içerisinde yer almaktadır. İkinci nüsha aynı kütüphanede "3680-II" arşiv numarasıyla kayıtlı olan bir başka mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Almanya'da bulunan nüsha ise Berlin Devlet Kütüphanesinde "Ms.or.oct. 1723" demirbaş numaralı *Chagataische Sammelhandschrift* adıyla kayıtlı mecmuanın içinde yer almaktadır. Nüshaların hiçbirisi; istinsah tarihi, istinsah yeri ve müstensih bilgilerini ihtiva etmemektedir. Bununla birlikte yazım ve kâğıt özelliklerinden hareketle nüshaları 18-19. yüzyıla tarihlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Kâsım'ın *Cühûd-nâme*'si, verdiği malzeme bakımından tipik bir Çağatay Türkçesi eseridir. Kelime başında /t/ sesinin korunması (*tört* 3/2, *tëyüge* 22/1 vd.), "ol-" fiili yerine "bol-" fiilinin tercih edilmesi (*boldı* 4/1, *bolup* 28/2 vd.), kalınlık-incelik uyumunun yer yer bozulması (*'ālemğa* 4/2, *tarafge* 16/1 vd.), ilgi hâli ekinin ünsüzle biten kelimelerden sonra da {+nIn} şeklinde olması (*Hoten+niñ* 1/1, *sāhir+niñ* 8/1 vd.), belirtme hâli için sıklıkla {+nI} biçim biriminin kullanılması (*'ālem+ni* 3/4, *beççe+ni* 12/4 vd.), yönelme hâlinin {+GA} ekiyle kurulması (*biz+ge* 8/3, *kök+ge* 13/1 vd.), ayrılma hâli ekinin tutarlı bir şekilde {+dIn} olması (*tofrağ+dın* 3/1, *yırağ+dın* 33/1 vd.), {-bAn; -mAy, -mAyIn} zarf-fiil eklerinin tanıklanması (*dē-ben* 38/4, *kör-mey* 10/2, *ayt-mayın* 33/3 vd.), bu durumun göstergesidir. Bununla birlikte eserde Oğuz Türkçesinin tesirleri de görülmektedir. Kelime başındaki /t/ sesinin kimi zaman /d/'ye değişmesi (*daşakör* 45/2; *dēben* 34/4 vd.), ek başında ve sonunda yer alan /g/ ünsüzünün yer yer düşmesi (*cān+a* 5/2, *Peyğamber+e* 19/3; *iñlāşlı* 44/1 vd.), *ēr-* ek-fiilinin bazen *ē-* şeklinde kullanılması (*bar ēdi* 6/3), ilgi hâli ekinin {+In} biçimine de rastlanması (*Cühûd+ıñ* 7/1, *sēn+ıñ* 19/2), belirtme hâli ekinin nadiren de olsa {+I} olarak tanıklanması (*söz+üñ+i* 19/2), Oğuz Türkçesi tesirleri olarak değerlendirilebilir.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
bk.	bakınız
bs.	baskı
c.	cilt
Çev.	çeviren
e.	edat
f.	fil
Far.	Farsça
Haz.	hazırlayan
is.	isim
krş.	karşılaştırınız
mec.	mecazen
öl.	ölüm tarihi
sf.	sıfat
T.	Türkçe
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	ve diğerleri
zf.	zarf
zm.	zamir

Kaynakça

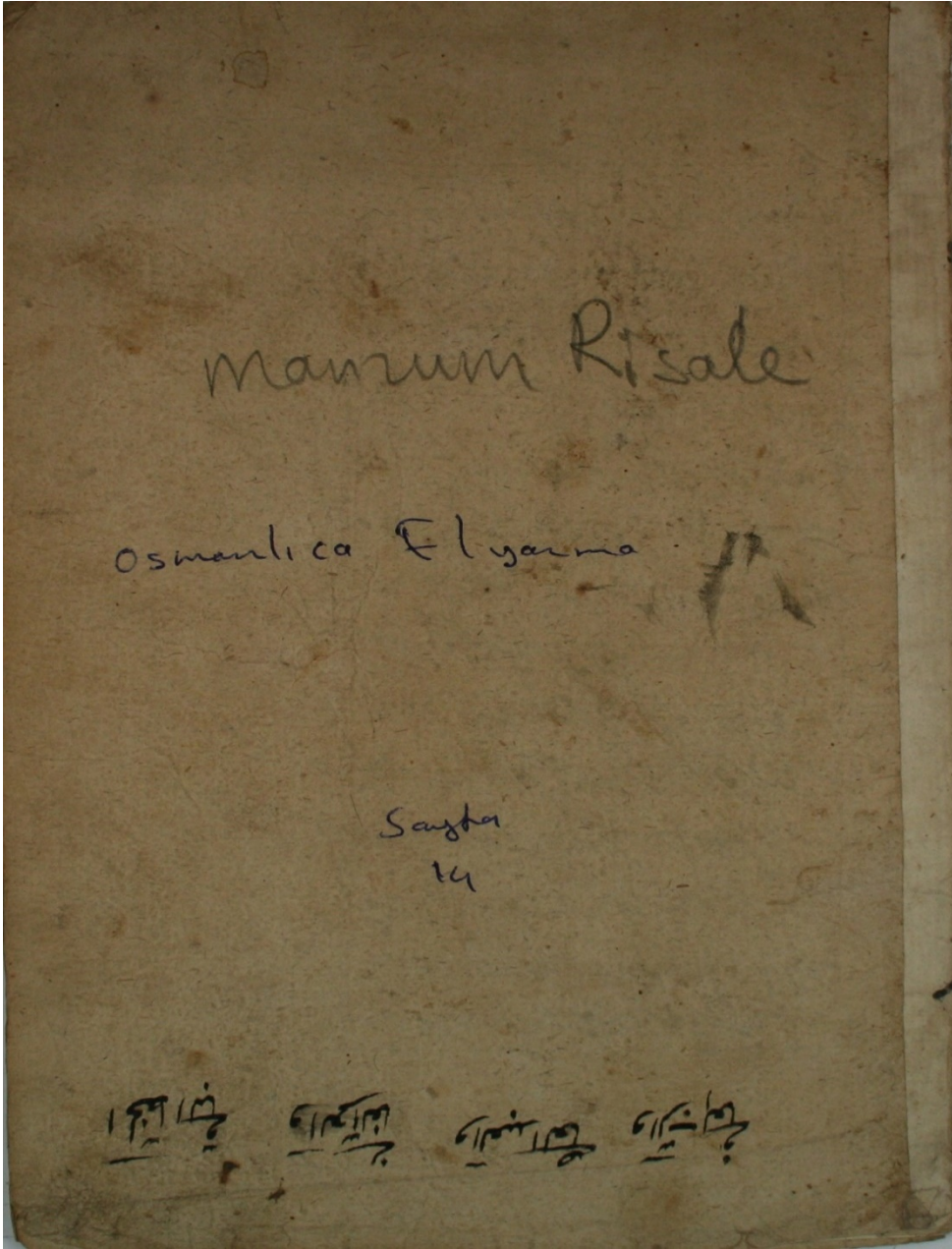
- Aksu, A. (2020). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Mücâdele, Haşr, Mümtahine, Şaff, Cum'a, Münâfikûn, Tegâbun, Talâk, Tahrim ve Mülk sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ali Şîr Nevâyî. (2015). *Mizânu'l-evzân (vezinlerin terazisi)*. (K. Eraslan, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ali Şîr Nevâyî. (1996). *Muhâkemetü'l-lugateyn (iki dilin muhakemesi)*. (F. S. Barutçu Özönder, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, M. (2017). *Çağatay Türkçesi* (4. bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arslan Pekköz, G. (2016). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Sebe, Fâtır ve Yasin sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Atalan, S. (2017). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Duhân, Câsiye, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurât ve Kaf sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın Üngör, Y. (2015). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Şâffât, Sad ve Zümer sûreleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bakırcı, F. (2016). Yesevi şairi Şems-i Asi ve kıssa-i küdeknâme'si. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 54(54), 13-70.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/26822/282616>
- Bakırcı, F. (2020). Yesevi şairi Şems-i Asi'nin yetimnamesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 70, 29-78. Erişim adresi: <https://tdkbelleten.gov.tr/tam-metin-pdf/1035/tur>
- Bodroglıgeti, A. J. E. (2001). *A Grammar of Chagatay*. München: Lincom Europa.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- Çağlar, D. (2013). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Şu'ara ve Neml sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ebulgazi Bahadır Han. (2020). *Şecere-yi Terâkime*. (Z. Ölmez, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ebulgazi Bahadır Han. (2021). *Şecere-yi Türk (Türk'ün soyağacı)*. (Z. Ölmez, Haz.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca el kitabı* (5. bs.). (G. Karaağaç, Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eker, Ü. (2018). Çağatay Türkçesiyle Yazılmış bir kısas-ı enbiyâ nüshası (dil incelemesi – çeviriyazı – Türkiye Türkçesine aktarma). *ZfWT*, 10(1), 219-236. Erişim adresi: <https://dieweltdertuerken.org/sayi-detay/27>
- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde ek uyumsuzluğuna dair. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 113-124.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17057/178143>
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2009). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi* (7. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation – a functional approach to the lexicon*. Wiesbaden: Harrassowitz (Turcologica 7).

- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü* (2. cilt) (2. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Kaba, H. (2022). Yesevi şairi Şems-i Âsî ve cühûd-nâme'si. *Teke Dergisi*, 11(3), 1041-1062. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2665362>
- Karaağaç, G. (2020). *Mevlânâ Lutfî – dîvân* (2. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han dîvânı (inceleme-metin-dizin-tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Ö. (1992). Şems'in hikmetleri ve dil özellikleri. *Türkoloji Dergisi*, 10(1), 115-130. Erişim adresi: https://isamveri.org/pdfdrgr/D00510/1992_1/1992_1_KAYAO.pdf
- Kaya, Ö. (2000). Kul Süleyman'ın kıssa-yı küdek-nâme'si. *KÖK Araştırmalar*, 2(2), 155-167. Erişim adresi: <http://www.koksav.org.tr/Yayinlar/KokAraştırmalar/KA-2-2-Guz2000.htm>
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri -şekil bilgisi-* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Kurtoğlu, K. (2015). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Luqmân, Secde ve Ahzâb sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Niyâzî. (2011). *El-luğâtu'n-Nevâ'iyye ve'l-istişhâdâtü'l-Çağata'iyye (Nevâ'i'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar) [abuşka lügati]*. (M. S. Kaçalın, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Onur, S. (2017). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Mü'min, Fussilet, Şūrâ ve Zuhur sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ölmez, Z. (2007). Çağatay edebiyatı ve Çağatay edebiyatı üzerine araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 173-219. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43481/530720>
- Özcan, H. (2019). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkıa ve Hadîd sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Pavet de Courteille, A. (1870). *El-luğâtu'n-Nevâ'iyye ve'l-istişhâdâtü'l-Çağata'iyye (dictionnaire Turk-oriental)*. Paris: L'imprimerie Impériale.
- Rahimi, F. (2018). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü* (2. cilt). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rezaei, M. (2021). Erken Çağatayca dönemine ait bir fıkıh kitabı. *Selçuk Türkiyat*, 5, 203-222. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1932652>
- Steingass, F. J. (1998). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.
- Şen Uzunoğlu, H. (2015). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Kaşas, 'Ankebût ve Rûm sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Şeyh Süleyman Efendi. (1298). *Luğat-i Çağatay ve Türkî-i 'Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Temel, E. (2013). *Doğu Türkçesi Kur'an tefsiri (Nur ve Furkan sureleri) (inceleme-tenkitli metin-dizin-tıpkıbasım)*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, N. (2013). Yeseviyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (43. cilt), 487-490. İstanbul: TDV Yayınları. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeseviyye>

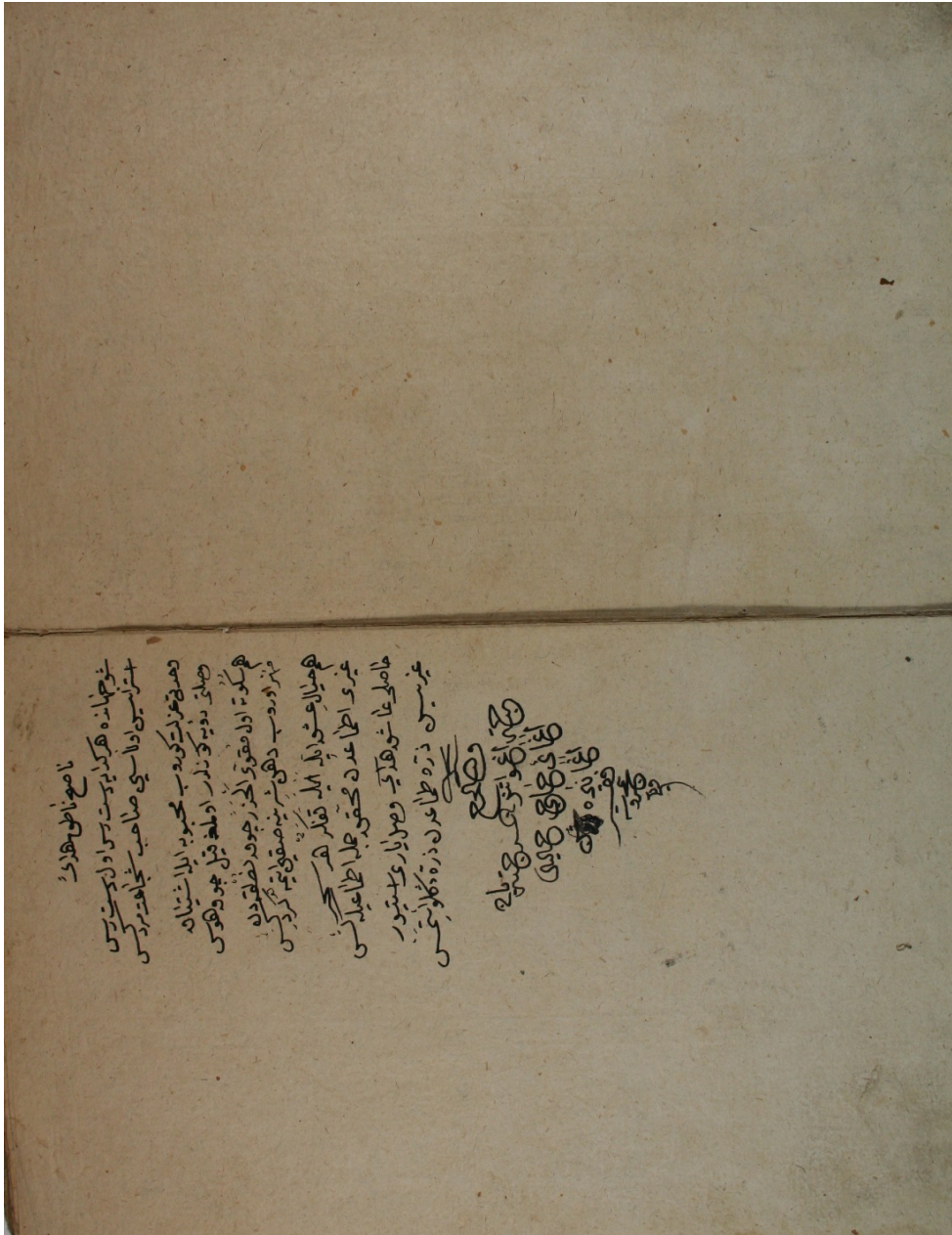
- Usta, H. İ. (1989). *XIII. yüzyıl Doğu Türkçesiyle yazılmış anonim Kur'ân tefsirinin söz ve şekil varlığı*. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vámbéry, H. (1867). *Čagataische sprachstudien*. Leipzig: F. A. Brockhaus.

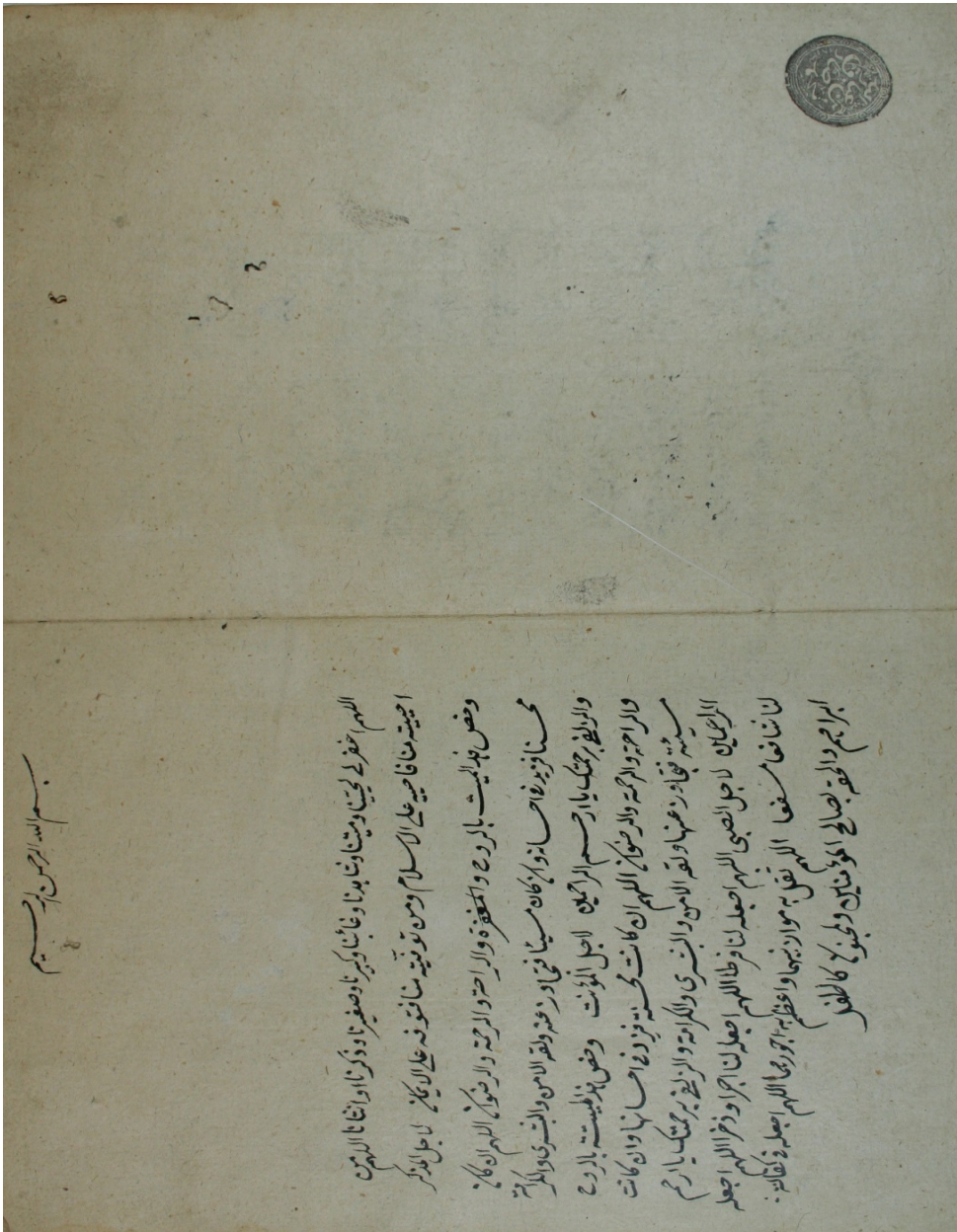
Ekler (Tıpkıbasımlar)

A) Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi Nüshası (24583)

3b-4a

[illegible]

(25)

[illegible]

B) Ebû Reyhân El-Bîrûnî Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası (3142-II)

13b-14a

15b-16a

[illegible]

[illegible]

فان

[illegible]